

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south.*

VIBY KIRKE

BJERGE HERRED

Viby Kirke er tidligst omtalt i et testamente fra o. 1300–1335, hvori en ‘fru Margrete’¹ betænker den (jf. ndf., s. 4554) sammen med en række tjenestefolk, der synes at være hjemmehørende i sognet, ligesom givetvis fru en selv.² Mens Hverringe har været foreslået som hendes sæde,³ er den anden af sognets to middelalderlige hovedgårde, Broløkke, måske et bedre bud.⁴ Relationerne mellem sidstnævnte og kirken er bedre belyst fra begyndelsen af 1500-tallet. To sønner af Jørgen Urne til Broløkke (†1480), domprovst Hans Urne og Roskildebispen Lauge Urne, testamenterede hhv. 1503 en okse og 1529 en alterkalk til kirken,⁵ der senere i århundredet blev gravkirke for gårdens ejere (jf. s. 4564).⁶ Da Kronen 1678 afhændede *patronatsretten*, var det imidlertid til et andet herskab, nemlig Frederik von Vittinghof (1624–91) på Eskebjerg i Stubberup Sogn (s. 4729). Sammen med Viby erhver-

vede han Hindsholms tre andre sognekirker og lagde dem 1680 til det nyoprettede baroni Scheelenborg.⁷ Frederik von Vittinghof købte 1690 Broløkke, og da denne ejendom atter afhændedes fra Scheelenborg 1736, fulgte Viby Kirke med.⁸ Den lå til Broløkke indtil 1804, da Johan Friedrich Utke solgte patronatsretten til Hans Rudolph Juel, ejer af Hverringe.⁹ Herfra overgik kirken til *selveje* 1920.¹⁰ Et gravkapel (s. 4540 og 4568) forblev dog under stamhuset.

Til den middelalderlige kaldshistorie hører omtalen 1430 af sognepræsten Johannes Martini (Jens Mortensen).¹¹ En ærkedegn i Roskilde, Jens Lauritsen (Johannes Laurentii), fik 1492 pavebrev på embedet efter dets indehaver Andreas Nicolais fratredelse, sammen med kanonikater i såvel Århus som København. I den forbindelse anføres Skt. Nikolaj som kirkens *værnehelgen*.¹² Ved landehjælpen 1524–26 svarede kirken den

Fig. 2. Luffoto af Viby Kirke set fra sydøst. Foto Sylvest Jensen 1936-38. I KglBibl. – Aerial photo of Viby Church seen from the south east.

lave takst af ti mark.¹³ Denne ekstraskat blev indkrævet af bispens official i Bjerger Herred, til hvilket Hindsholm Herreds fire kirker altså hørte i gejstlig henseende.¹⁴ Også efter reformationen havde provsten i Bjerger tilsyn med Hindsholm.¹⁵

Viby er *anneks* til Mesinge (s. 4577) siden 1. sept. 1925.¹⁶

Et †*Vor Frue Alter* blev i begyndelsen af 1300-tallet tilgodeset med ti mark penge og to øre byg af 'fru Margrete' (jf. ovf.).²

Sagn om liglam er knyttet til kirken, om hvilken det også fortaltes, at den var bygget på et levende lam.¹⁷ En sten lige nord for kirkegården skulle efter sigende være kastet efter kirken af en heks på Romsø i Storebælt.¹⁸

Arkæologiske fund. Et *spænde fra den ældre middelalder fremkom i 1960'erne ved gravearbejde på kirkegården, en til halvanden meter fra kirkens nordmur i nærheden af den tilmurede norddør.¹⁹ Det lille, cirkulære spænde af forgyldt kobber, 2,2 cm i tværmål, har rosetlignende emaljedykninger i grønt og gul på blå bund. I Nationalmuseet (inv.nr. D 1216/1983).

Kirken ligger nordligt i landsbyen (jf. fig. 3), der er blandt landets bedst bevarede bindingsværksprægede landsbymiljøer sammen med sognets anden landsby, Måle.

Den er opført på en lille bakke, der skråner jævnt mod sydvest og mere brat til de andre sider. *Kirkegården* er derfor naturligt udvidet mod syd, når behovet er opstået. Den har nu omtrent form af en femkant (med to rette hjørner) og optager lidt under 0,4 ha efter udvidelser 1819 og 1870.²⁰ Dens *hegn* udgøres af kampestensdige. *Hovedindgangen* i sydvest består af to lave granitpiller med køreport og flankerende fodgængerlåger, hvoraf én er blind; alt med tremme-fløje. I nord mod den tidligere præstegård og sydøst er tomrede ganglåger. Præstegårdslågens placering har formentlig gammel hævd, mens placeringen af hovedindgangen og den østre låge til beboerne

fra Måle (omtalt 1631) kan være ændret ved kirkegårdsudvidelsen 1819.²¹

Et nygotisk *kapel* i det sydøstre hjørne er 1905 opført af (hvidtede) tegl på sokkel af kamp.²² Det har kamtakkede blændingsgavle, omløbende savfrise og rektantet døråbning i fladbuget spejl; tegltag. En *toiletbygning* i gasbeton (med eternittag) fra o. 1972²³ står ligesom et grundmuret, tegldækket *redskabsskur* lige uden for kirkegården, ved kapellet. Præstegården (med stuehus fra 1848) nordvest for kirkegården fungerer nu som sognegård og rummer også graverfaciliteter. Et bindingsværkshus vest for kirkegården (Viby Bygade 21, jf. fig. 2) husede fra 1786 en \dagger hospitalstiftelse etableret af kirkeejeren Søren Jørgensen.²⁴

Et fritstående \dagger klokkehus med to \dagger klokker (s. 4562) omtales tidligst af biskop Jacob Madsen 1589.²⁵ Det er formentlig det samme, der i detaljer er beskrevet 1755: Det seks meter (ti alen) hø-

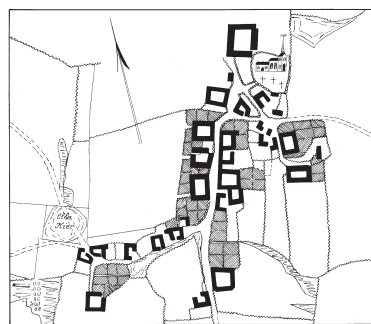

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af M. N. Bondesen 1798. – *Cadastral map.*

je klokkehus stod omtrent 7,5 meter (fire favne) syd for kirkens østende, i flugt med denne. Den nedre halvdel var grundmuret, med knap to meter brede åbninger på hver af de fire sider, mens

Fig. 4. Kirken set fra syd. Foto Niels Elswing 1956. – *The church seen from the south.*

den øvre del var bindingsværk, og taget var teglhængt.²⁶ Klokketårnet blev formentlig nedtaget o. 1774, da klokkerne dette år blev flyttet til det nyopførte tårn i øst (s. 4539).²² En *†kirkelade*, der lå i kirkegårdens skel, fandtes 1631 nedrevet og havde efterladt et 'slet øde' hegn på en strækning af ca. 30 meter.²⁷ Senere lå byens *†skole* i det søndre skel (jf. fig. 3). Et *†nødtøftshus* omtales 1925.²³

†Beplantning. Biskop Jacob Madsen noterede 1596, at der på kirkegården stod et »Ære Træ«, dvs. ahorn.²⁵

Kirkegården blev 1819 opmålt og delt mellem sognets beboere, således at hver gård og hus fik sit eget gravsted, i stedet for at begravelse fandt sted, 'hvor der var plads'.²⁰ Ifølge den samtidig udarbejdede plan var pladsen på nordsiden reserveret præster og degne samt herskab og godsbetjente på Brokke og Hverringe. Her fandtes også fattigbegravelserne, mens sydøsthjørnet var afsat til 'forbrydere'. 1894 imødekom kirkeejeren en anmodning fra sognets beboere om at holde kirkegården ulåst i dagtimerne i modsætning til tidligere, da nøglen til kirkegårdsporten skulle hentes hos kirkeværgen.²⁸ Urnebegravelser er etableret 1980, en anonym fællesbegravelse i kirkegårdens sydøsthjørne 1986.²⁹

BYGNING

Kirkens ældste del er, vel hen mod 1200-tallets slutning, opført af tegl og bestod af skib og smallere *†kor*. I senmiddelalderen gennemgik den store ændringer. Koret blev erstattet af et langhuskor; efterfølgende opførtes et sakristi, der på usædvanligvis er placeret ved langhuskorets østgavl, og oven på dette et messeklokkespir; kirken forlængedes mod vest, og et våbenhus opførtes ud for det oprindelige skibs syddør. Efterfølgende blev det oprindelige skib overhvalvet. En gravkrypt under koret etableredes i 1500-årene og formentlig omtrent samtidig en gravkrypt under vestfaget. I 1700-årene opførtes oven på sakristiet i øst en tårnbygning til klokkerne. Endelig opførtes i begyndelsen af 1800-årene i det søndre hjørne mellem sakristiet og koret et gravkapel for slægten Juell på Hverringe. Kirkens orientering er solret.

Den unggotiske kirke bestod af skib og et, formentlig, smallere *†kor*.

Grundplan. Skibet er relativt kort i forhold til bredden, ca. 12×9,5 m. Det nedrevne *†kors* udvendige bredde har (jf. s. 4526) svaret omtrent til skibets indvendige bredde.

Materiale og teknik. Skibet er opført af muren i munkeskifte over en dobbeltsokkel af tegl, rundstav over et glat skifte og skrånkant (jf. fig. 19). Langmurenes murtykkelse er ca. 80 cm,

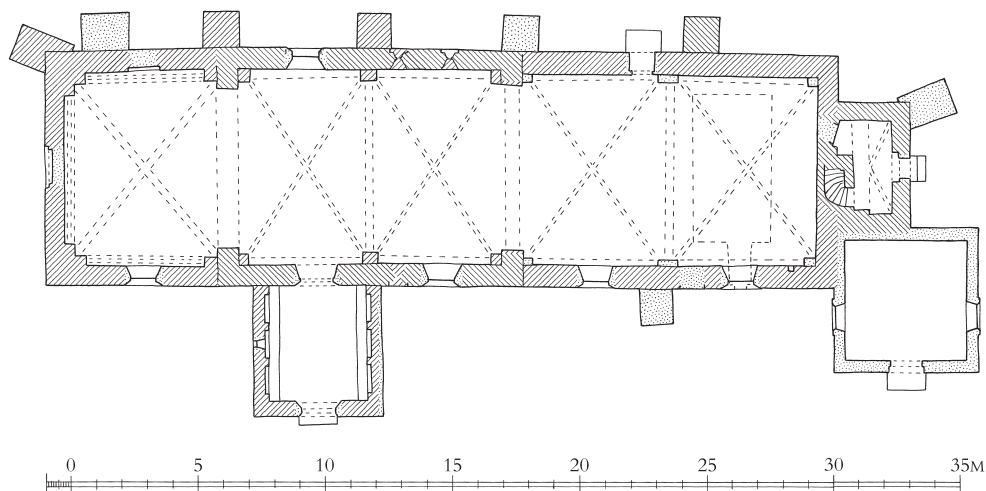

Fig. 5. Plan. 1:300. Målt af Lehn Petersens Tegnesteue 1967, suppleret af Kirstin Eliassen og tegnet af Freerk Oldenburger 2018. Signaturforklaring s. 11. – *Plan. Key* on p. 11.

Fig. 6. Det unggotiske skibs sydside (jf. s. 4524). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *South side of the Early Gothic nave.*

mens øst- og vestgavlens er ca. 90 cm. Langmurene afsluttes foroven med en savtaksfrise under en dobbelt falsgesims.

Døre og vinduer. Skibet har haft døre i syd og nord omtrent midt i det vestre fag. Syddøren er fortsat i brug, men er senere ændret (jf. s. 4540), mens norddøren er erstattet af et vindue (jf. s. 4543), hvorunder døren ses tilmuret såvel ud- som indvendig (jf. fig. 19). Dørens udvendige bredde er ca. 145 cm. Skibets østre fag havde sandsynligvis i hver langside to høje, slanke, spidsbuede vinduer, der var dobbeltmigede og med en enkelt fals ved ydre murflugt. Nordsidens østre måler 194×76 cm i murflugten og 160×20

cm i lysningen, hvis glasfals er opmuret af rejste løbere og med en øvre rundbue, som formentlig er udhugget i en enkelt sten. Det er udvendig tilmuret i lysningen (fig. 8), mens det på indersiden er tilmuret i murflugten. Det vestre vindue, der er helt tilmuret og tangeres af en støttepille, anes i ydersidens murværk, mens det på indersiden kan ses i tagrummet (fig. 7). Det ses her, at stikkets underside er pudset indtil få cm fra indre murflugt. Sydsidens vestre (jf. fig. 6) er tilmuret i såvel ydre som indre murflugt, ydre bredde ca. 65 cm, og dets stik anes over skjoldbuen i skibets tagrum.³⁰ Det østre på sydsiden er forsvundet i et senere, større vindue (jf. s. 4543).

Fig. 7. (†)Vindue i det unggotiske skibs nordside (s. 4525), set fra tagrummet. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – (†)Window in north side of Early Gothic nave, seen from the loft.

Skibets *indre* havde oprindeligt fladt loft. Væggene har ikke været pudsede (jf. fig. 7), men har enten stået i blank mur eller har været hvidkalkede.

Taggavl. Rester af skibets oprindelige østgavl ses i tagrummet i hvælvlommen mellem korets vesthvælv og skibets østhvælv. Gavlens østside har kun facademurværk i en smal bræmme ved hjørnet ved det nuværende kors murkrone (fig. 9). Det manglende murværk har formentlig udgjort tilslutningen til det †kors søndre flankemur. Skibets vestgavl ses i tagrummet i hvælvlokkerne mellem skibets vestfag og vestforlængelsen (fig. 10).

Middelalderlige ændringer og tilføjelser. I senmiddelalderen gennemgik kirken en lang række ændringer, hvis rækkefølge kun delvist lader sig

fastslå med sikkerhed. Skibet fik en vestforlængelse, og det oprindelige kor blev erstattet af et langhuskor, begge med samtidige hvælv. Herefter er skibet overhvælvvet. I østenden af langhuskoret føjedes et sakristi, hvorover der blev opført et messeklottespir. Endelig blev et våbenhus opført ud for den oprindelige syddør.

Langhuskor. I senmiddelalderen erstattedes kirkens oprindelige kor af et langhuskor, der er lidt længere end det oprindelige skib, nemlig 12,5 m. Koret er opført af munkesten i munkeskifte over et kampestensfundament. Murene afsluttes foroven af en dobbelt falsgesims. Korets murtykkelse er ca. 90 cm. I korets sydside to vinduer, der senere er ombygget (jf. s. 4543).

Fig. 8. Unggotisk (†)vindue i skibets nordside (s. 4525). Foto Arnold Mikkelsen 2017.
– *Bricked up Early Gothic (†)window in north facade of nave.*

Korets indre har to fag samtidigt indbyggede krydshvælv, der har rektantede halvstensribber og bæres af murede forlæg i væggene.³¹ Hvælv-piller og skjoldbuer er indsat i 1800-årene (jf. s. 4539). I korets sydøsthjørne en niche, hvis un-

derkant er 86 cm over nuværende gulv; nichen er 30 cm høj, 23 cm bred og 24 cm dyb.

Den kamtakkede østgavl har en frise af kvadratiske blændinger (jf. fig. 12 og 18) adskilt af lodretstillede løbere, i nord ses umiddelbart herover

Fig. 9. Det ungotiske skibs østgavl (s. 4526), søndre del, set fra øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Southern part of the east gable of the Early Gothic nave, seen from the east.*

en enkelt kvadratisk blænding og tillige en i næstnederste kamtak.

Sakristi i øst. En lille tilbygning, der endnu i middelalderen er føjet til langhuskorets østgavl, har uden tvivl fra begyndelsen tjent som sakristi. Bygningen er opført af munkesten i munkeskifte over en syld af kampesten. Bygningen er ikke i forbandt med koret, og den dækker delvist for blændingsdekorationerne på gavlen (jf. ovf. og fig. 12). Midt i østvæggen er rester af en helstensdyb, fladbuet, ca. 90×120 cm stor, niche, hvis underkant lå ca. 110 cm over det nuværende gulv. I nichens bund har der sandsynligvis siddet et lille \uparrow vindue. Åbningen er senere ændret til en dør (jf. s. 4543). Bygningen har formentlig været dækket af et halvtag med fald mod øst og med halvgavle mod nord og syd.³² Der var ikke adgang til rummet udefra (jf. s. 4543), men fra koret ad en samtidig etableret dør, der blev brudt igennem gavlmuren længst mod nord i rummet. Døren er fladbuet med fals mod rummet; den nordre i for-

længelse af og i forbandt med rummets nordvæg (fig. 15-16).³³

En samtidig trappe er hugget ind i korgavlen. Adgangen hertil er fra sakristiets søndre del ad en smal, fladbuet dør med retkantede vanger (fig. 17). Trappen udgøres af to kvartsvingsløb forbundet af et nogle få trin langt lige løb. Den har trinmuret af munkesten og overdækkes af fladbuestik. Foroven udmunder den i en bred, rundbuet niche, der er udhugget i gavlmuren (fig. 18), men formentlig nu noget reguleret ved opførelsen af det nuværende tårn oven på sakristiet (jf. ndf.)

Rummet er overdækket af et usædvanligt disponeret hvælv. Østre halvdel har karakter af et 'halvt' krydshvælv med to retkantede halvstensribber, mens den vestre har form som en dyb, let skråt forløbende, rundbuet skjoldbue, der i syd bæres af en halvstens vægpille (fig. 13, jf. fig. 16-17). Denne disposition viser, at der fra opførelsen sandsynligvis må have været påtænkt en overbygning (jf. ndf.).³⁴

trent hele rummets bredde. Rummet har samtidige krydshvælv (jf. fig. 21), der bæres af halvanden sten dybe, dobbeltfalsede skjoldbuer på lave hvælpiller, der er vinkelformede i vesthjørnerne. Hvælvrubberne er mod sædvane helstensbrede og rektantede.³⁹ I fire hvælvsvikler ses, nu tilmurede, rektantede *spygatter*, og i toppen af østkappen er et, endnu åbent, cirkulært hul.

Forlængelsens datering og funktion er usik-ker, men dens udformning kan antyde, at den er tænkt som underdelen af et tårn. Et sådant er næppe bragt til udførelse eller er i hvert tilfælde hurtigt fjernet, idet nedennævnte gavltrekan-ter er opført endnu i middelalderen. Forlængelsen er næppe opført i middelalderens seneste del (jf. kirkerne i Mesinge og Kerteminde).⁴⁰

Fig. 11. Hvælpille i korets nordvesthjørne (s. 4539), set fra sydøst. Foto Arnold Mik-kelsen 2017. – Vault pillar in the northwestern corner of the chancel, seen from the south east.

Fig. 12. Langhuskor, tårn og gravkapel (s. 4526, 4539 og 4540), set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. –
Chancel, tower and chapel, seen from the north east.

Fig. 13. Sakristiets indre, detalje med hvælv og vindue (s. 4528). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior of sacristy, detail with vault and window.

Fig. 14. Østtårnets (sakristiets) nederste del med †vindue (s. 4528) og dør (jf. s. 4543). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Lower part of the east tower (sacristy) with †window and door.

Gavltrekanten (jf. fig. 20) har i midten en spidsbuet, falset højblænding, der til hver side flankeres af en slank, spidsbuet højblænding og herefter en højtsiddende cirkelblænding. Gavlen afdækkes af, formentlig sekundære, musetrapper.

Et *våbenhus* opførtes ud for skibets oprindelige syddør. Bygningen er opført af munkesten i munkeskifte over et jorddækket fundament. Langmurene afsluttes foroven af en savtaksfrise under en dobbelt falsgesims. Savtaksfrisen løber også om på våbenhusgavlen, hvor den brydes af den senere ombyggede dør. Et lille vindue midt i vestre flankemur er senere indsat eller evt. blot udvidet. I våbenhusets indre er i begge sider murede bænke og i begge langmure tre rundbuede, en halv sten dybe nicher (jf. fig. 23). Våbenhuset er overdækket af et fladt bræddeloft med fritlig-

gende bjælker, senest fornyet ved den store restaurering af kirken 1895.²²

Den takkede gavltrekant (fig. 22), der afdækkes af en musetrappe og i toppen har en tinde, prydes i midten af en let tilspidset, falset, tilspidset højblænding. Denne er underinddelt af to slanke, spidsbuede lancetter, der er adskilt af en halvstensstav, og hvorover en uregelmæssig cirkelblænding. I bunden af blændingerne en sten brede korsformede åbninger. Midtblændingen flankeres af to helstens brede højblændinger, der har aftrappet afslutning. Midtblændingen er beslægtet med blændinger i f.eks. Bellinge Kirkes korgavl (s. 3050), Rolfsted Kirkes korgavl (s. 3807, jf. fig. 13) og Skellerup Kirkes (Svendborg Amt) våbenhusgavl.

Skibets hvælv. I senmiddelalderen fik skibet indbygget to fag krydshvælv med halvstensbrede, ret-

Fig. 15-16. 15. Sakristiets dør til koret (s. 4528). 16. Sakristiets indre med dør til koret set mod nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – 15. The sacristy door to the chancel. 16. Interior of sacristy with door to the chancel looking north.

Fig. 18. Korets østgavl (s. 4527) med trappeudløb (s. 4528), set fra østtårnets overetage mod sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *East gable of chancel with stairway exit, seen from the top floor of the east tower looking south west.*

kantede ribber, der hviler på rektantede piller.⁴¹ Der er skjoldbuer i nord og syd, mens hvælvet i øst hviler på korets vestligste gjordbue og i vest på buen mod forlængelsen.

Støttestøtter. På kirkens nordside er fem støttestøtter (jf. fig. 5, 19 og 27), hvoraf de tre, den første, den tredje og den fjerde, formentlig er middelalderlige, ligesom en pille på vestforlængelsens nordvesthjørne er det. De to øvrige samt en pille

på sydsiden og en på østtårnets nordøsthjørne er formentlig af yngre dato. Pillerne afsluttes alle foroven af en falsgesims og afdækkes med vingeteggl. Første pille på nordsiden har på øst- og vestsiden to savtaksfriser og på nordsiden en; den næste pille kan være middelalderlig, men er dog uden udsmykning; tredje pille har på alle sider en savtaksfrise foroven, hvorunder en rektangulær blanding, og derudover har øst- og vestsiden herunder en udsmykning med savskifter; fjerde pille, der har et afsæt med et med vingetegl afdækket tilbagespring i omtrent halv højde, har to savtaksfriser til hver side; femte pille, der har

Fig. 17. Sakristiets indre med trappe (s. 4528), set mod sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior of sacristy with staircase, looking south west.*

Fig. 19. Kirken set fra nordvest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the north west.*

Fig. 20. Vestforlængelsens vestgavl (s. 4533). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *West gable of western extension.*

et tilsvarende afsæt og er uden udsmykning, er formentlig fra 1874.¹⁰ Den skråtstillede pille på vestforlængelsens nordvesthjørne har ligeledes et med vingetegl afdækket tilbagespring i omtrent

Fig. 21. Vestforlængelsens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior of western extension, looking west.*

halv højde og har desuden på flankerne en relativt lille, cirkulær blænding (jf. fig. 19–20).

Lignende udsmykning på middelalderlige piller ses bl.a. på Agedrup Kirke (s. 4276, jf. s. 4275 fig. 11) og Rynkeby Kirke (s. 4426).

Eftermiddelalderlige ændringer og reparationer. En gravkrypt under koret er formentlig etableret i 1560'erne (jf. s. 4564). Krypten, der måler 5,8×3

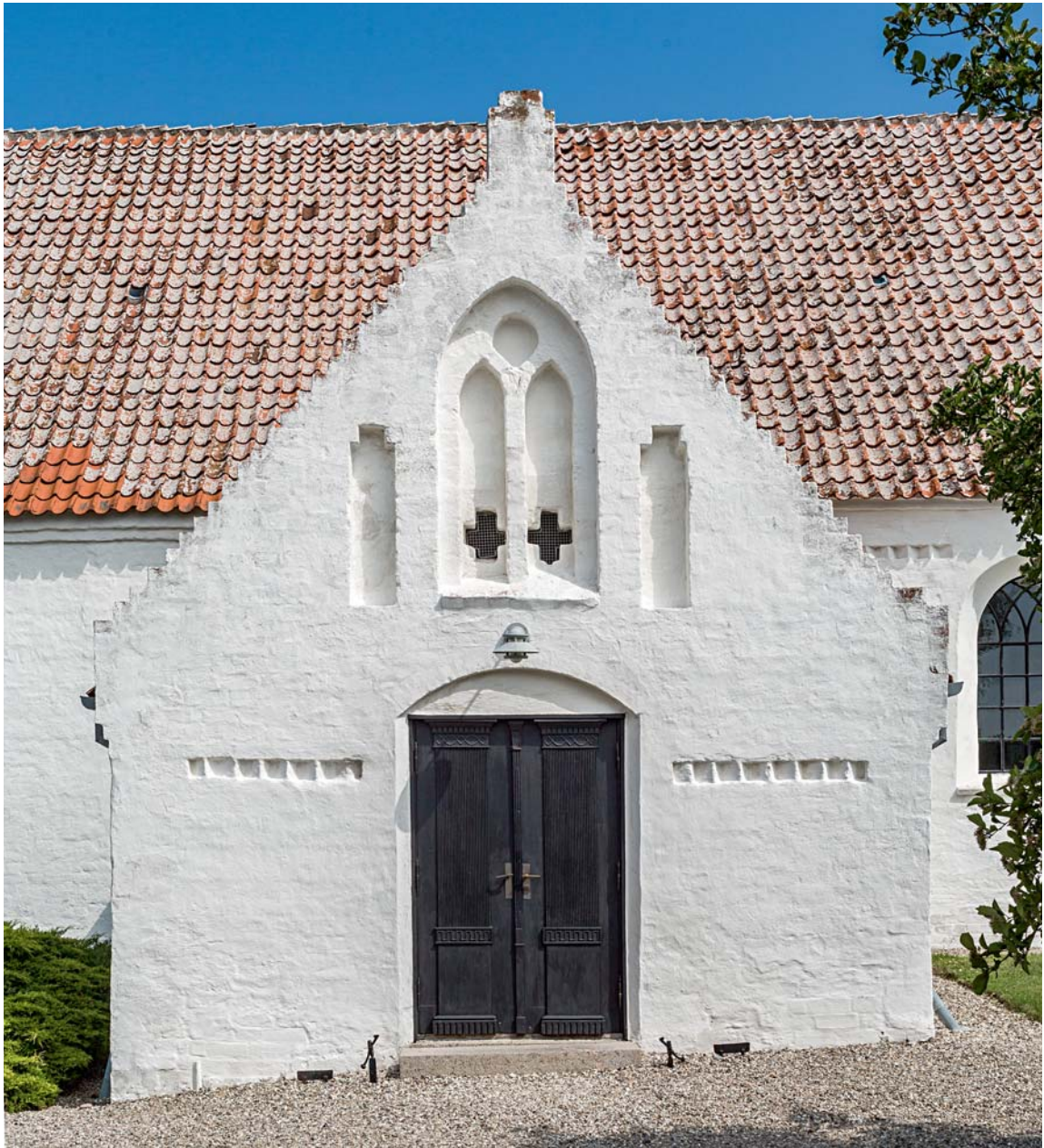

Fig. 22. Väbenhuset set fra syd (s. 4533). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Porch seen from the south.*

m, er overdækket af et nord-sydgående kurvehanksbuet tøndehvælv (fig. 24) med en stikkappe i vest over en fladbuget, nu tilmuret, åbning, hvorfra en \dagger trappe har ledt op i koret. På korets sydside er der lige over jordsmon en lille, i det ydre, omtrent kvadratisk lys- og luftskakt; den er inden for åbningen overdækket af et fladbuestik

og har en mod krypten skrånende sål. Krypten blev taget ud af brug i slutningen af 1700-årene (jf. s. 4567).⁴² Yderligere en *gravkrypt* fandtes under kirkens vestforlængelse (jf. s. 4568). Den blev nedlagt i midten af 1700-årene (jf. s. 6568).⁴² Et tilmuret udluftningshul ses lige over jordsmon på vestforlængelsens vestgavl (jf. fig. 20).

Et *tårn*, der formentlig o. 1774 opførtes oven på sakristiet i stedet for det nedrevne messekløksespis (jf. ovf.),⁴³ skulle rumme kirkens klokker, der indtil da havde været ophængt i et fritstående klokkehus på kirkegården (s. 4523). Tårnets mellemstokværk, der har erstattet sakristiets tagrum, er muret af tegl. Det belyses fra nord af en lille rundbuet glug. En dør i vestvæggen (fig. 29), der giver adgang til langhuskorets loftsrum, er smiget og overdækket af et nærmest kurvehankbuet stik; ind mod loftsrummet har den en karm, som er udført af kraftigt tømmer og i hvis overligger der er udskåret en fladbue. Klokkestokværket er af bindingsværk, der fortrinsvis er udført af egetømmer, med to lag løsholter og lange skråstivere ved hjørnerne. Tårnet dækkes af et sadeltag med halvvalm og gavle i øst og vest. I østgavlen er en kvistlignende udbygning, hvori en af klokkerne er ophængt.⁴⁴ På tagryggen er anbragt et lille blytækket spir.

En støttestøtte på østtårnets nordøsthjørne må være opført til at stabilisere bygningen, efter at tårnet var opført. Pillen er dels af kampesten dels af tegl og afsluttes, ligesom et med vingetegl afdækket tilbagespring i omtrent halv højde, foroven af en falsgesims og afdækkes med vingetegl. Pillen, der ikke kan dateres, optræder på E. Schiødttes plan af kirken 1884 (fig. 27).

Tårnet trængte til en istandsættelse 1910, formentlig gennemført 1911,²⁰ og såvel bindingsværk som spir og vindfløj (jf. s. 4545) gennemgik en restaurering 1984 ved arkitekt Ebbe Lehn Petersen, Odense.⁴⁵

I en indberetning om kirken oplystes 1826, at der for kort tid siden var foretaget en hovedreparation på kirken.⁴⁶

Formentlig i 1800'årene er korets to hvælvfag søgt stabiliseret ved opførelse af retkantede hvælvpiller og skjoldbuer (jf. fig. 11), der underfanger de oprindelige hvælvvederlag langs

Fig. 23. Våbenhusets indre (s. 4533), set mod nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior of porch looking north.

korets langvægge, mens hvælvene stadig bæres af de murede forlæg i øst og vest, ligesom gjordbuen mellem de to fag er bevaret, om end reguleret i begge ender ved sammenbygning med de nyopførte piller. Arbejdet kan ikke dateres nærmere, men må være udført mellem o. 1861, da herskabsstolen i korets sydside blev fjernet (jf. s. 4558) og 1884, da piller m.m. ses på Erik Schiødttes plan af kirken (jf. fig. 27).

1883 gennemgik kirken en stor restaurering, som hovedsagelig berørte inventaret (jf. s. 4549).²² Igen 1895 gennemførtes en gennemgribende istandsættelse, hvor bl.a. alle kirkens gulve (s. 4543) og våbenhusets loft (s. 4544) blev fornyet; hvælv og vægge fik ny bemaling (s. 4546).⁴⁷

Våbenhusets østmur måtte 1979 næsten helt ommures, da den ydre halvstensmur havde løsnet sig fra murlivet. Ommuringen blev forestået af arkitekt Ebbe Lehn Petersen, Odense, og foretaget fra oversiden af det andet skifte over den jorddækkede syldsten til savskiftet under gesim-

sen; dog var det sydøstre hjørne intakt og blev bevaret.⁴⁵

I begyndelsen af 1800-årene opførtes et *gravkapel* for slægten Juel på Hverringe ved langhuskorets sydøsthjørne – i hjørnet mellem koret og tårnet i øst (fig. 25).⁴⁸ Bygningen, der stort set er kvadratisk, ca. 5,7 m på hver led, er opført af små teglsten, er pudset og afsluttes foroven af en flerleddet gesims af træ. Kapellet er dækket af et svunget kobbertag og har en vindfløj med en »morgenstjerne« på fløjstangen og et kors i toppen. Der er kun adgang udefra ad en rektantet bred dør i sydsiden. Den har en kraftig muret indfatning. Over døren er en indskriftstavle af støbejern med et skriftsted i versaler: »enten vi leve eller vi døe ere vi herrens Rom. 14,5«. På kapellets øst- og vestside spidsbuede vinduer med en muret indfatning og en flerleddet sålbænk på murede konsoller. I lysningen er ved en istandsættelse 1862 indsat støbejernsrammer af samme form som i kirken i øvrigt (jf. s. 4543).

Fig. 24. Gravkryptens indre (s. 4537), set mod syd. Foto Kathrine Faust Larsen 2017. – Interior of burial crypt looking south.

Fig. 25. Gravkapellet (s. 4540) set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Sepulchral chapel seen from the south east.*

Fig. 26. Prospekt af kirken set fra sydvest ved Erik Schiødte 1884. – *View of the church seen from the south west, 1884.*

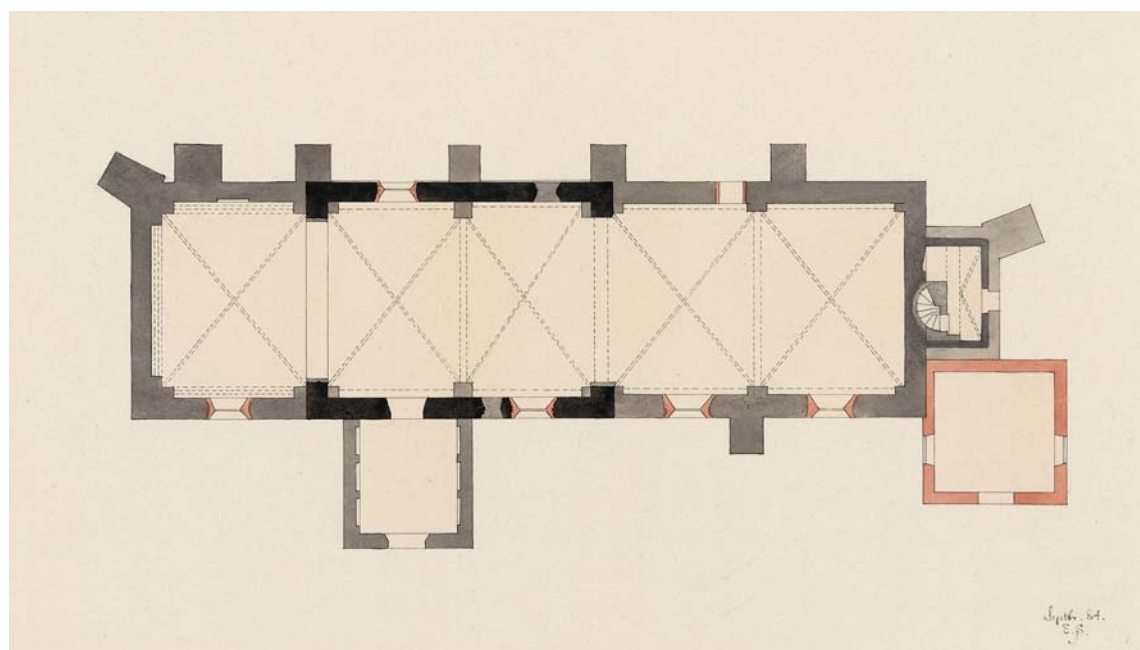

Fig. 27. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Erik Schiødte 1884. – *Plan.*

Kapellets indre (fig. 61) er pudset og med kalkmalet udsmykning (s. 4568), i overgangen til det flade loft er en kraftig hulkel.

Døre. Skibets syddør (fig. 23), der stadig er i brug, er udvidet i bredden og vandret afdækket.

Østtårnets dør er en udvidelse af sakristiets oprindelige vindue (s. 4528) og er formentlig samtidig med tårnets tilføjelse i 1770'erne (s. 4539). Vinduets oprindelige, indvendige niche forlængedes nedad, og i bunden anbragtes en smal, rundbuet dør.

En (†)dør i langhuskorets 2. fags nordside førte ind til Broløkkes herskabsstol (s. 4558).⁴⁹ Stolen var fjernet senest 1895 (jf. s. 4558). Siden 1977 er dørhullet brugt til opstilling af en brandboks.²³

†*Døre.* En dør på korets sydside til Hverringes herskabsstol (s. 4558), der var placeret i sydsiden i langhuskorets 1. fag, blev formentlig lukket, samtidig med eller kort efter at stolen var nedlagt. Dette var sket inden 1861.⁵⁰ Den vandret overdækkede dør (fig. 28) var placeret vestligst i faget og var ca. 90 cm bred.

Fig. 28. †Dør i korets sydside (jf. s. 4543). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – †Door in south side of chancel.

Fig. 29. Korforlængelsens østgavl med dør til tagværk (s. 4539). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – East gable of chancel extension with door to roofing.

Vinduer. Kirken har fem vinduer, fire i syd og et i nord.⁵¹ De er rundbuede og smigede til begge sider. Sidstnævnte vindue er formentlig først indsat, samtidig med at de 1881 fik spidsbuede støbjernsrammer.⁵² Gravkapellet har tilsvarende støbjernsvinduer. Et lille fladbuet enkeltsmiget vindue i våbenhusets vestre langmur kan ikke dateres.⁵³

†*Vinduer.* 1862 omtaltes kirkens trævinduer som 'skrøbelige', ligesom to vinduer i gravkapellet skulle fornyes.¹⁰

Gulve. Gulvene i skibet og våbenhuset er siden 1895 af kvadratiske skiftevis rødlige og grå gotlandske sandstensfliser,⁵⁴ mens koret har glaserede gule og sorte teglfliser lagt i et mønster. Inden for altersranken, i stolestaderne og i det forhøjede orgelpodium i vest er bræddegulv.

†*Gulve.* Ifølge en synsforretning 1702 var kirkegulvet blevet omlagt, hvilket sandsynligvis betyder, at det var af tegl.²⁷ 1843 trængte en lille del af stengulvet i den nederste del af midtergangen

til at blive omlagt.⁵⁵ 1861 blev gulvet i vestforlængelsen opfyldt for at flugte med kirken.⁵⁶ I 1862 var gulvet inden for knæfaldet et oliemalet bræddegulv, mens der i resten af kirken var teglstensgulv.¹⁰ I løbet af 1870'erne og begyndelsen af 1880'erne repareredes såvel stengulvet som gulvet i stolestaderne, der formodentlig også var af teglsten, idet der i synsforretningen 1885 nævnes, at kvindestolene dette år skulle forsynes med bræddegulv, og året efter mandfolkestolene.⁵²

Lofter. Våbenhusets loft, som formentlig altid har været et bræddeloft, var i dårlig stand 1883, hvor det skulle omlægges, og en ny bjælke indlægges,⁵² men arbejdet blev formentlig først gennemført ved den store restaurering af kirken 1895.²²

Alle kirkens *tagværker* er nyere, af fyr. Allerede ved en beskrivelse 1862 var tagværket af fyr.¹⁰

Klokkestolen er nyere, af fyr.

Tagbeklædningen på langhuset og våbenhuset har i alt fald siden 1589 været af tegl,⁵⁷ tårnet i øst er også tækket med tegl, spiret med bly og gravkapellet med kobber.

†*Tagbeklædning.* Ved kirkesynet 1631 omtaltes taget over kirken som værende i så dårlig stand, at det regnede ind, og messeklottespiret skulle tækkes med bly.²⁷ 1702 var spiret repareret med nyt bly, og kirkens tag trængte til reparation.²⁷ Igen 1721 krævede det reparation.⁵⁸ Også 1755 omtales, at kirken var teglhængt, undtaget det lille spir ved østenden, der var blylagt.⁵⁹

Gravkapellet (s. 4540) var oprindeligt tækket med spån.¹⁰ Dette skulle istandsættes 1904,¹⁰ og i 1910 nævnes, at spåntaget delvist burde fornyes.⁵⁵ I forbindelse med kirkens overgang til selveje 1920 (jf. s. 4521) bemærkedes, såfremt gravkapellets vedligeholdelse skulle påhvile kirken, skulle spåntaget fornyes om nogle år.¹⁰

Et †*spir* rejste sig oven på †messeklottespiret i øst (s. 4529). Dette var ifølge biskop Jacob Madsen 1589 tækket med spån og havde to små klokker (s. 4562).²⁵ Ved en synsforretning 1631 omtaltes, at en del af spiret på den østre ende var faldet af, og det, der stod tilbage, skulle repareres og tækkes med bly.²⁷ Igen 1702 var spiret blevet

Fig. 30. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior looking west.

repareret, men det var tilsyneladende ikke i god stand, idet der behøvedes et jernanker for at holde spiret fast.²⁷ Ifølge sognepræst E. Raschs indberetning 1755 var spiret også da blylagt.⁵⁹ Spiret er senest nedtaget i 1770'erne, da et tårn opførtes oven på sakristiet (s. 4539).

Kirkens tårn i øst (s. 4539) er forsynet med en *vindfløj* med kugle og vejrhane og med årstallet 1774 udsavet i vejrhanens bagkrop (fig. 31). Selve fløjstangen og kuglen er fornyet (jf. ndf.), men vejrhanens bagkrop synes bevaret. Rester af guldbelægning på kugle og vindfløj viser, at begge dele har været guldbelagt. Vindfløjen er senest gennemgribende restaureret 1984 ved arkitekt Ebbe Lehn Petersen, hvor fløjstangen, der o. 1920 var fornyet af jern, nu fornyedes af stål, kuglen fornyedes, og vejrhanen, hvis forkrop oprindeligt formodes at have haft Hverringes Kirkes ejers, initialer, blev rekonstrueret. Såvel vejrhanen som kugle blev belagt med guld.⁴⁵

Kirkens *opvarmning* har siden 1992 været et varmtvandsanlæg med et fyr i graverbygningen på kirkegården. Installationen i kirken er i den gamle kalorifergrav.⁶⁰

†*Opvarmning*. Ved kirkesynet 1875 pålagdes kirkeejeren at opsætte en kakkelovn.⁵² Denne skulle opsættes 'ved siden af pillen i den femte fruentimmerstol og en skorsten opføres gennem tagrygningen'. Et projekt fra 1891 om nyt varmeanlæg ved arkitekt Aug. Klein (fig. 65) blev ikke gennemført; i stedet omtales 1892 et nyt varmeapparat,⁵² der var kulfyret.⁵⁵ Ved synet 1919 planlagdes at forny kirkens kakkelovne.¹⁰ Skorstenspipen skulle udfuges 1902,¹⁰ og den blev ommuret 1929.²³ Der nævnes flere reparationer af kakkelovnene i årene 1932-37, og i 1938 erklæredes de ubrugelige, og der tilråbtes at anskaffe et nyt varmeapparat.²³ En kalorifer, der var placeret ved kirkens nordmur, nævnes 1953;⁶¹ den var da ikke ny, og den karakteriseredes som kassabel 1967, da den blev erstattet af et luftvarmeanlæg, der placeredes i den eksisterende kalorifergrav.⁶² Skorstenen er nedtaget efter 1956 (jf. fig. 4).

†*Fortov*. Ved synet 1872 besluttedes, at der skulle lægges et fortov med rendesten og afløb på mindst 5/4 alens bredde rundt om kirken.¹⁰ I 1919 skulle dette omlægges, og året efter skulle

Fig. 31. Østtårnets vindfløj (s. 4545). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Weather vane of east tower.*

fortovet ved stræbepillerne på kirkens nordside istandsættes.¹⁰ Der var løbende større reparationer af fortovet, således 1929 og 1939.²³ I 1947 blev fortovet omkring våbenhuset fornyet og resten repareret.²³ Fortovet opretholdtes og repareredes, indtil det i 1977 blev planlagt fjernet og erstattet med dræn med afløb.²³

Et †*glasmaleri*, der viste våbener for Mette Rønnow (1533-1601) og ægtemanden Jakob Viffert (†o. 1563), fandtes endnu 1762.⁶³

KALKMALERIER

1980 afdækkedes to senmiddelalderlige indvielseskors og en roset på væggene i skibets vestforlængelse, mens en figurativ og ornamental udsmykning fra senrenæssancen fremkom i hvælvet samme sted. Dette blev istandsat 1983. Kirkens øvrige fag har ensartet nyromansk udsmykning fra 1895.

Indvielseskors fra o. 1500 på nordvæggen i skibets vestforlængelse og den samtidige roset på vestvæggen (fig. 32) er malet med rødt og gråt efter forudgående passerindridsning.⁶⁴ Førstnævnte, et diminutivt malteserkors indrammet af en tolvbladet roset i tovsnoet cirkelslag, har en diameter på 48 cm og centrum ca. 175 cm over nuværende gulvhøjde. Den seksbladede roset har ligeledes tovsnoing, diameter 44 cm, centrum ca. 155 cm over nuværende gulvniveau. Et \dagger indvielseskors på sydvæggen blev atter overkalket.⁶⁵

Udmalingen i *vestforlængelsens hvælv*, hvis stiltræk og afhængighed af grafiske forlæg må pege på tiden o. 1625,⁶⁶ viser gammel- og nyttestamentlige scener i højovalle rulleværkskartoucher (med blomster og frugtbundter). På ribberne er malet vinranker med drueklaser, i sviklerne blomstrende plantestængler. Konturerne er ud-

Fig. 32. Kalkmalet roset o. 1500, vestvæggen i skibets vestforlængelse (s. 4546). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wall-painted rosette, c. 1500, west wall of western extension of nave.*

ført med sort, og foruden den hvide kalkbund er anvendt gråtoner samt okkergult og rødt, hvoraf ses rester på kartoucher og enkelte figurer. De bibelske motiver er som følger:

1) (Fig. 33), *Evas Skabelse* (nordkappen). Eva er vist rygvendt foran den noget større Gudfader, mens Adam slænger sig i forgrunden.

2) (Fig. 34), *Jesu Dåb* (sydkappen). Jesus står rankt med fødderne i Jordanflodens vand, mens Johannes Døberen øser vand over ham med sin højre hånd.

3) (Fig. 35), *Himmelfarten* (østkappen). Den nedre del af Jesu kappe anes over fodaftrykket. I forgrunden knæler disciplene i to grupper. Et fjerde motiv i vestkappen var utydeligt ved afdækningen og blev ikke fremdraget. *Evas Skabelse* og *Jesu Dåb* er formentlig inspireret af stik fra o. 1600 af Crispijn van de Passe (I).⁶⁷ *Himmelfarten* følger 1500-tallets udbredte fremstilling, men disciplenes opstilling kan minde om konventionerne i epitafieportrætkunsten. En sammenhæng med gravkrypten i samme fag (s. 4568) er tænkelig, men ikke påviselig.

Ved hovedistandsættelsen 1895 fik alle fag en kalkmalet udsmykning i nyromansk stil ved dekorationsmaler Hans Frederik Svendsen, København.⁶⁸ Farverne er hovedsagelig grå, rød, grøn og okkergul. Alle piller har kvaderbemaling, skjoldbuerne og den vestligste gjordbue bemaling som munkesten. På gjordbuernes forkanter findes skriftsteder med majuskler (og uncialer), fra øst: Sl. 115,1; Joh. 3,16; Matt. 24,35; Joh. 14,6; Matt. 16,18; 1 Kor. 12,3; Matt. 28,20. Skriftstederne ledsages af vinranker, der helt udfylder den østligste bue i koret. Også undersiderne har vinløv, dels arrangeret som akantusmontanter, dels som rankeslyng med akantus- og liljeblade. Hvælvrubbernes undersider har forskelligartet ornamentik, fra øst hhv. musetrappes, perspektivisk mænderbort, sparrer og romber. Alt ledsages desuden af grå borter med vekslende halvcirkler og trekantner. Til udsmykningen hørte oprindeligt også et (\dagger)mønster af liljer og rosetter over draperi på væggene i korets østfag (jf. fig. 36); overkalket 1955, men synligt bag altertavlen. I vestforlængelsens hvælv måtte udsmykningen 1983 vige for en afdækning af 1600-talsudsmykningen.

Fig. 33–35. Kalkmalerier fra o. 1625 i skibets vestforlængelses hvælv (s. 4546). 33. Evas Skabelse (nordkappen). 34. Jesu Døb (sydkappen). 35. Himmelfarten (østkappen). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wall paintings from c. 1625 in the vault in the western extension of the nave: 33. The Creation of Eve (north severy). 34. The Baptism of Jesus (south severy). 35. The Ascension (east severy).*

Fig. 36. Kirkens indre, set mod øst o. 1920. I NM. – Interior, looking east c. 1920.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste inventarstykke er den romanske døbefont af den såkaldte Højby-type. Dåbsfadet med Bebudelsesscene er et Nürnbergarbejde fra 1500-tallet, men først skænket til kirken 1678 af sognepræst Mads Jensen Rosenberg og hustru Anna Olufsdatter Dyrhoff. Altersølvet, der bærer Odenseguldsmeden Klaus Christensens mærke, er ifølge indskrift skænket 1641 af Knud Ulfeld til Urup (1600-1646) og hustru Anne Lykke til Hverringe (1595-1641). Sygesættet fra 1647, med initialer, der formentlig tilhører sognepræsten Jon Lauritsen, skyldes måske samme guldsmed. Alterstagerne fra 1600-tallet er givet 1736 af kirkeejeren Lorentz Petersen. Samme år gav hustruen Anna Maria Buchwald en oblatæske udført 30 år tidligere af den københavnske sølvsmed Wulf B. Jagenreuter. En pengebøsse af kobber fra 1740 bærer kirkeejers initialer. Fra omtrent samme tid stammer også en lysekroner. Altermaleriet, der viser Korsnedtagelsen, er udført 1825 af C. A. Lorentzen, frit efter Peter Paul Rubens. To klokker fra 1830 og 1871 er støbt hhv. af I. C. & H. Gamst, København, og M. P. Allerup, Odense. En mindetavle over faldne i Anden Slesvigske Krig er

opsat få år efter 1864. Alterskranken er opsat tre år før hovedistandsættelsen 1895, da det øvrige træinventar blev fornyet efter tegninger af arkitekt Viggo Dahl: alterbord, altermaleriets ramme, prædikestol og stolestader. Orgelfacaden fra 1919, der også er tegnet af Viggo Dahl, er genanvendt til det nuværende orgel, bygget 1973 af Frobenius. Fra første halvdel af 1900-tallet stammer desuden en stor syvstages sølv, foruden alter- og dåbskander, messehagel og kirkeskib.

Farvesætning og istandsættelser. Kirkerummet præges helt af istandsættelsen 1895 ved Viggo Dahl, hvis træinventar i skønvirkestil står mørklakeret med få brogede detaljer.

Det efterreformatoriske kirkerum prægedes af løbende inventarfornyelser. En lutheransk \ddot{t} fløjaltertavle (nr. 1) var således i anvendelse indtil 1599, mens en 'gammel' \ddot{t} prædikestol (nr. 1) endnu blev anvendt 1589, selvom en ny \ddot{t} prædikestol (nr. 2) var anskaffet. Sidstnævnte var formentlig sammenbygget med et \ddot{t} korgitter mellem langhuskor og skib og opsat i 1580'erne sammen med nye \ddot{t} stolestader og antagelig en \ddot{t} præste- og skriftestol svarende til de bevarede i Mesinge (s. 4635), Dalby (s. 4697) og Stubberup (s. 4771), mens man endnu i 1700-tallet anvendte en middelalderlig

Fig. 37. Kirkens indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior looking east.

†degnestol. 1599 udskiftedes den ovennævnte fløjaltartavle med en ny †altertavle (nr. 2) bekostet af Mette Rønnow på Hvidkilde, enke efter Jacob Viffert til Brøløkke. 1600- og 1700-tallets istandsættelser er ikke godt belyst, men to pulpiturlignende herskabsstole opsattes antagelig i 1700-tallet. 1825 anskaffedes det nuværende altermaleri. Inventaret blev 1842⁵⁵ malet med perlegråt, der 1883 erstattedes af egetræsådning.²² Kirken gennemgik 1895 en istandsættelse ledet af arkitekt Viggo Dahl, København (1860-1939), der var elev af H. B. Storck.⁶⁹ Ifølge arkitektens istandsættelsesforslag (af 20. jan. 1895) skulle alle gamle inventarmøbler kasseres og erstattes af nye stykker 'med undtagelse af alter og knæfald',⁴⁵ hvoraf alteret alligevel blev ombygget. Det nye inventar blev tegnet af Viggo Dahl selv, mens stafferingen i lighed med den nye kalkmalede udsmykning (s. 4546) blev varetaget af dekorationsmaler Hans Frederik Svendsen, København. Udgifterne til istandsættelsen beløb sig til 17.000 kr.¹⁰

Alterbord, 1895, muret af røde teglsten og cementpudset, 224×74 cm, 106 cm højt inkl. bordpladen af eg. Forsiden har afrundede hjørner.

Det ældre murede⁷⁰ †alterbord stod omtrent en halv meter fra østvæggen.²²

Antependium (jf. fig. 37), 2008,⁴⁵ hvidt med lysegråt mønster.

†*Alterklæder* af rødt silkefløj med guldfrynseser og -kors anskaffedes 1847 og 1897.⁷¹ Sidstnævnte år syede og skænkede 'damer i sognet' en †alterdug med broderet indskrift: »Fred være med Eder« (Joh. 20,21).²²

Altermaleriet (fig. 38), fra 1825, er udført af Christian August Lorentzen (1746-1828). Det viser Korsnedtagelsen frit efter Peter Paul Rubens maleri fra 1612 i Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, Antwerpen.⁷² Maleriet er udført i olie på lærred, måler 195×138 cm (lysmål) og er signeret i nedre højre hjørne: »Lorentzen 1825«. Sammenlignet med forbilledet viser det et reduceret persongalleri: Jesu legeme holdes af Josef af Arimatea (stående på en trappestige støttet af en hjælper) og Nikodemus, mens Maria og Johannes er vist tv.

Fig. 38. *Korsnedtagelsen*, altermaleri fra 1825 udført af Christian August Lorentzen (1746-1828), indsat i ramme fra 1895 ved arkitekt Viggo Dahl (s. 4549). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Deposition from the Cross*, altar painting from 1825 by Christian August Lorentzen (1746-1828), in frame from 1895 by the architect Viggo Dahl

– Johannes i den knælende positur, som Rubens havde tildelt Maria Magdalene. Farveholdningen præges af kølige gråblå og grålige toner.

Maleriet er indsat i et arkitektonisk rammeværk tegnet 1895 af Viggo Dahl. Dette omfatter to akantusprydede pilastre, der bærer en korsprydet trekantgavl. Heri rummer et halvcirkelslag en medaljon med Guds Lam flankeret af akantus, begge

dele i relief. Postamenter og frisepartier viser i højt relief brystbilleder af evangelisternes symbolvæsen: foroven Johannesørnen (tv.) og Mattæusenglen, forned Lukasoksen (tv.) og Markusløven. Træværket står i blank eg, profillisterne med rødt og forgyldning, mens reliefferne hovedsagelig har grønt, rødt og forgyldning på blå eller mørkebrun bund. Øverst i trekantgavlen er malet Guds Øje.

Maleriets oprindelige \dagger ramme var af egetræ, men dens udseende kendes ikke.¹⁰ 1883 blev altermaleriet malet op og \dagger rammen nymalet af maler (Hans?) Jantzen, København.⁷³

\dagger Altertavler. 1) En lutheransk fløjaltertavle rostes 1589 af biskop Jacob Madsen som en 'smuk tavle'. Den var da måske nogle årtier gammel, idet bispen ikke omtalte den som ny, og den blev udskiftet ti år senere. Tavlen viste malet Korsfæstelsesfremstilling i midtfløjen flankeret af malede indskrifter på sidefløjene i form af nadverens indstiftelsesord på hhv. dansk (tv.) og latin. To andre indskrifter (Joh. 3,16) og (Joh. 3,14-15) kan have været malet på bagsiden af bevægelige sidefløje.⁷⁴ Udskiftet 1599 (jf. ndf.).

Fig. 39. Alterkalk (s. 4551), udført af Klaus Christensen, Odense, og skænket 1641 af Knud Ulfeld til Urup (1600-46) til minde om hustruen Anne Lykke til Hverringe (1595-1641). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Chalice by Klaus Christensen, Odense, donated in 1641 by Knud Ulfeld of Urup (1600-46) in memory of his wife Anne Lykke of Hverringe (1595-1641).*

Fig. 40. Disk med graveret Nadverfremstilling. (s. 4552), udført af Klaus Christensen, Odense, og skænket 1641 af Knud Ulfeld til Urup (1600-46) til minde om hustruen Anne Lykke til Hverringe (1595-1641). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The paten with a Last Supper engraved, by Klaus Christensen, Odense, donated in 1641 by Knud Ulfeld of Urup (1600-46) in memory of his wife Anne Lykke of Hverringe (1595-1641).*

2) Opsat påskedag 1599. Udgifterne til anskaffelsen af den 'nye, skønne tavle' beløb sig til 'mere end 200 daler', der blev bekostet af Mette Rønnow på Hvidkilde.²⁵ Tavlens opbygning og ikonografi er ukendt. Den omtaltes 1702 som 'renoveret'.²⁷

Altersølvet (fig. 39-40) er udført af Klaus Christensen, Odense, og ifølge indskrift skænket 1641 af Knud Ulfeld til Urup (1600-1646) og hustruen Anne Lykke til Hverringe (1595-1641), dog snarest til minde om sidstnævnte.

Kalken (fig. 39), 22 cm høj, har sekstunget fod med rombeprydet standkant og stejl pyramidestub. På det sekskantede skaft må to høje led med zigzaglinjer hidrøre fra en reparation 1890 (jf. ndf.). Knoppen har glatte rudebosser mellem bladtunger med graverede bladflige. Bægret er fornyet 1999. På tre fodtunger ses graverede våbener og initialer: »AL« for Anne Lykke (1595-1641), flankeret tv. af Rantzau-våben med »CR« for hendes første ægtemand Cai Rantzau (1591-1623) og th.

Fig. 41. Oblatæske (s. 4553) udført 1706 af Wulf B. Jagenreuter, København, og skænket til kirken 1736 af Anna Maria Buchwald (1687-1763). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wafer box, 1706, by Wulf B. Jagenreuter, Copenhagen, donated in 1736 by Anna Maria Buchwald (1687-1763).*

Ulfeldt-våben med »KW« for hendes anden ægtemand Knud Ulfeldt (1600-1646). Sidstnævntes er udført med prikgraving og antagelig en smule yngre end det første par. Det samme gælder giverindskriften (med prikgravede versaler),

der løber tværs over de resterende tre tunger: »Den(n)e kalck hafver erlig och welbivrdig mand Knvd Weefedt (sic) til Wrvp och erlig och welbivrdig frwe frw Anna Lvcke til Hverring foræret til Wibie Kircke anno 1641«. Fodpladen bærer sølvsmedens stempel (*Bøje* nr. 4069).

Ved en reparation 1890 fik kalken et nyt og større ('1½ tomme højere') \dagger bæger med udludende munding, mens skaftet fik et ekstra led ('foden 2½ tomme højere').⁷⁵ Bægret fornyedes 1999 ved Søren Weitemeyer, Århus.⁴⁵

Diskon (fig. 40), 15 cm i tværmål. Bunden udfyldes af en graveret Nadverfremstilling med forlæg i et kobberstik af Crispijn van de Passe I efter Joos van Winghe (1544-1603).⁷⁶ Fanen har Jesusmonogram med fraktur og modsat et cirkelkors samt våbener og initialer svarende til kalkens. Disses udførelse og placering viser tydeligere end på kalken, at Knud Ulfeldts er sekundære, idet hans er udført med prikgraving th. for cirkelkorset, mens Cai Rantzaus og Anna Lykkes flankerer Nadverscenen. Giverindskriften er udført som kalkens: »Den disck hafver erlig och welbivrdig mand Knvd Wleeldt (sic) til Wrvp och erlig och welbivrdig frwe frw Anna Lvcke til Hverring foræret til Wibie Kircke anno 1641«.

†*Altersølv*. Roskildebispens Lauge Urne (1468-1529), søn af Jørgen Urne til Broløkke,⁷⁷ testamenterede ved sin død en sølvkalk til kirken.⁷⁸

Fig. 42. Sygesæt, 1647, måske udført af Klaus Christensen, Odense (s. 4553). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Communion set for the sick, 1647, perhaps made by Klaus Christensen, Odense.*

Fig. 43. Alterkande (s. 4554), alterskål (s. 4554) og dåbskande (s. 4555); alt udført o. 1930 hos Just Andersen, København, og skænket af Sidsel Marie Christiansen (1860-1930). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar jug, silver bowl and baptismal jug; all made c. 1930 by Just Andersen, Copenhagen, and donated by Sidsel Marie Christiansen (1860-1930).*

Det er rimeligvis den samme, der med en tilhørende disk endnu omtales o. 1800 af sognepræst Jens Bjørn som 'ældgammel' og 'sandsynligvis fra den katolske tid'.³⁶

Oblatæske (fig. 41), udført 1706 af den københavnske sølvsmed Wulf B. Jagenreuter og skænket til kirken 1736 af Anna Maria Buchwald (1687-1763), samme år som alterstagerne, der bærer ægtemandens navn. Den cylindriske æske, 8 cm i diameter og 5 cm høj, har bølgeriste forned og foroven, der gentages omkring det hvælvede lågs giverindskrift. Denne er anført med graveret skriveskrift under en summarisk løvkran: »Anna Maria Lorentz Petersens A(nn)o 1736«. Under bunden ses stempler for guldsmeden (»WR 1706«),⁷⁹ stadsguardejn Conrad Ludolph samt Københavnsmærke for 1707 og månedsmærke (Jomfruen).

Sygesæt (fig. 42), 1647, uden stempler, men måske som altersættet udført af Klaus Christensen, Odense.⁸⁰ Den 10 cm høje kalk har seksstunget fod med zigzaggraveret standkant, pyramidestub og sekskantet skaft. Knoppen har rudeboser med versalindskrift: »ihesvs« mellem runde bladtunger med graverede blomster. Det lave

bæger har øsken ved mundingen og fodpladen sammenhørende gennemboring til ophæng. På foden er graveret årstal »1647« og sammenslyn-

Fig. 44. Alterstager (s. 4554), 1600-tallet, skænket 1736 af kirkeejeren Lorentz Petersen. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar candlesticks, 17th century, donated in 1736 by the church owner Lorentz Petersen.*

gede initialer »LS«, hvoraf L'ets lodrette stamme muligvis tillige skal læses som et 'I', altså »JLS« for sognepræst Jon Lauritsen (†1660). Disken, 7 cm i tværmål, har cirkelkors på fanen. Nyere oblatæske af træ, tværmål 4 cm, med ternet lakering. Ældre (men ikke oprindeligt) læderfuttal med rødt fløjlsfor.

Alterkande (jf. fig. 43), o. 1930, af sølv, fremstillet af Just Andersen, København, og anskaffet som testamentarisk gave fra Sidsel Marie Christiansen født Andersen. Den 30 cm høje kande, hvis sekstungede fod paraphraserer alterkalkens, har pæreformet korpus med svungen hank. Det kuppelformede låg har korsknop og skriftstedet Joh. 15,5 med graverede majuskler. På foden en tilsvarende giverindskrift: »Skænket af Sidsel Marie Christiansen f Andersen født 4 Novbr 1860 død 14 aug 1930 i Viby. Til Viby Kirkes pryde.« Under foden er fabriks- og lødighedsmærker.

En *†alterkande* af tin, der anskaffedes 1841,⁵⁵ havde o. 1900 byttet funktion med den hidtidige *†dåbskande* (jf. s. 4555).¹⁰

Vinskummeske, anskaffet 1903 fra K. C. Hermann, København.¹⁰ Den 13,5 cm lange ske har nygotisk udsmykning, mestermærke »KCH« samt stempler for gardejn C. F. Heise og København (utydeligt årstal).

Alterskål (jf. fig. 43), o. 1930, fremstillet af Just Andersen, København, og anskaffet som testamentarisk gave fra Sidsel Marie Christiansen født Andersen (jf. alterkande). Den halvkugleformede skål, 18,5 cm i tværmål og 10,5 cm høj, paraphraserer med sin bølgeste og sekstungede fod den ældre oblatæske og alterkalken. Samme stempler og giverindskrift som på alterkanden.

Alterstager (fig. 44), skænket 1736 af kirkeejeren Lorentz Petersen, men formentlig fra 1600-tallet. De 34,5 cm høje stager har flad cirkulær fod, slankt balusterskaft med cylinderled og flad lyseskål. Giverindskrift på foden er anført med graveret skriveskrift: »Birche Dom(m)er Lorentz Petersen A(nn)o 1736«.

To 'herlige' *†alterstager* af messing omtales tidligst 1599.²⁵

Syvstige (jf. fig. 36), udført 1901 af firmaet J. Holm, København, og skænket samme år af cand. phil. Carl Jacob Jansen (†1904), forhenvæ-

rende forpagter på Hverringe.⁸¹ Den 86 cm høje sølvstige har flad cirkulær fod, cylindrisk skaft med ringled og s-svungne arme med krone-smykkede lyseskåle. Under bunden ses mestermærke »I. Holm« foruden Københavnsmærke 1901 og gardejnmærke for Simon Groth.

†Bøger. O. 1300–1335 testamenterede 'fru Margrete' (jf. s. 4521) en 'sort bog' og et missale til kirken.² 1589 fandtes et passionale foruden kirkeordinansen (1539).⁸² O. 1800 fandtes et kirkeritual trykt 1762 samt Thomas Lillelunds *Danmarks Kirke-Historie* (etc. ...) fra 1773.³⁶

†Monstrans. 'Fru Margrete' (jf. s. 4521) testamenterede o. 1300–1335 en skilling grot og to skilling sterlinger til en monstrans.²

Et *†røgelseskar* hang endnu i kirken 1809⁸³ og var ifølge en anden samtidig beskrivelse 'næsten ubeskadiget'.³⁶

Messehagel, o. 1925, givetvis fra Dansk Paramenthandel, af rødt fløjl med guldkors på ryggen. *†Messehagler*. 1589 fandtes 'skønne' messeklæder af sort fløjl.²⁵ 1862 omtales en hagel af rødt fløjl med kors af guldbrokade; den var 1919 kassabel.¹⁰

Fig. 45. Romansk døbefont (s. 4555). Foto Arnold Mikelsen 2017. – *Romanesque font*.

†*Messeklokker*. Biskop Jacob Madsen omtalte 1589 'to små klokker' hængende i et spir ved den østre ende (s. 4544).²⁵

Alterskranke (jf. fig. 37), 1892,¹⁰ tegnet af August Klein.⁸⁴ Den halvcirkulære egetræsskranke har drejede balustre med terningkapitel og midtvulst og står lakeret med detaljer i laseret rødt og grønt.

En ældre †*alterskranke*, nævnt 1862 var af træ, med oliemalet 'rækværk' og læderbetrukket knæfald.¹⁰

Døbefont (fig. 45), romansk, af to stykker granit, hhv. rødligt og gråt. Den 83 cm høje font har cirkulær fod med rundstav, omtrent cylindrisk skaftled og kedelformet kumme (tværmål 81 cm). Den helt glathuggede font regnedes af Mouritz Mackeprang for en variant af 'Højby-typen', der især er udbredt på Nordvestfyn.⁸⁵ Den blev 1882 rensat for maling.⁴⁹ Opstillet nordøstligt i korets 2. fag.

Dåbsfad (fig. 46), fremstillet i Nürnberg i 1500-tallet, men først skænket til kirken 1678 af sognepræst Mads Jensen Rosenberg (1648-80) og dennes anden hustru Anna Olufsdatter Dyrhoff, der blev gift samme år.⁸⁶ Det drevne messingarbejde, 47,5 cm i tværmål, viser *Bebudelsen*. Herom løber en bogstavremse med forsirede gotiske majuskler, der gentages fem gange,⁸⁷ fulgt af en punslet bort af spidsbladede rosetter. Fanens ligeledes punslede borter viser palmetteornament i romber og yderst løvblade. Herimellem læses sekundær giverindskrift med indgraverede versaler: »Herr Mads Jensen Rosenberg Anna Olvffsdatter Dyrhoff till Gvds ære Wiby Kirchis beprydelse anno 1678«. Om fadets tidligere brug i en verdslig husholdning vidner et ældre våben for slægten Rosengård.⁸⁸ Våbenet ledsages af initialerne »CRG« måske for Claus Rosengård (†1570) eller dennes nevø Christopher Rosengård (†1593), der var slægtens sidste mand.⁸⁹ Fadets vej herfra og til giverne er uvis, men såvel Mads Jensen Rosenberg som hans første hustru Maren Knudsdatter (Seebled) (1647-77) var født ind i Odenses rådsaristokrati, hvor fadets vej som dette var udbredt husholdningsinventar.⁹⁰

Det forlød 1868, at fadet skulle sænkes i niveau med det øverste af døbefonten, hvormed der vel

Fig. 46. Dåbsfad (s. 4555), med *Bebudelsen*, et Nürnbergerarbejde fra 1500-tallet. Skænket til kirken 1678 af sognepræst Mads Jensen Rosenberg og hans anden hustru Anna Olufsdatter Dyrhoff. Foto Arnold Mikelsen 2017. – *Baptismal dish with The Annunciation, Nuremberg work from the 1500s, donated to the church in 1678 by the pastor Mads Jensen Rosenberg and his second wife Anna Olufsdatter Dyrhoff.*

sigtedes til dets placering i et stativ eller lignende.¹⁰

Dåbskande (jf. fig. 43), o. 1930, af messing, fra Just Andersen, København, anskaffet som testamentarisk gave fra Sidsel Marie Christiansen født Andersen. Den 26 cm høje kande har lav konisk fod, kugleformet korpus med høj hals og svungen hank med firbladet roset. Korpus har omløbende indskrift efter Åb. 21,6 med graverede versaler og majuskler, foden samme giverindskrift som alterkande og alterskål (s. 4554). Fabriksmærke under bunden.

En †*dåbskande* af porcelæn, der tidligst omtales 1862, havde o. 1900 byttet funktion med den hidtidige †alterkande (jf. s. 4554).¹⁰

Et finmasket †*korgitter* mellem langhuskoret og skibet omtaltes 1589 af Jacob Madsen: »Stor Chore, indlucte met smaa firekantet Traller«. Det var tilsyneladende kombineret med en †prædikestol (nr. 2) og formentlig opsat i 1580'erne.²⁵

†*Korbuekrucifiks*? Et 'gammelt' krucifiks fandtes 1706 i kirken sammen med 'nogle andre gamle billeder'.⁹¹

Prædikestolen (fig. 47–48) fra 1895 omfatter seks arkadefag med enkel leddeling og høje relieffer af evangelisternes symbolvæsener. De glatte arkader, der bæres af halvsøjler med terningkapitæler og -baser, har stiliseret akantus i sviklerne. Symbolvæsenerne står under cirkelkors og fremholder skriftbånd med deres navne malet med majuskler, fra opgangen: 1) Markusløven vist frontalt, 2) Mattæusenglen vist i profil, 3) Jesusmonogram, 4) Johannesørnen i profil, 5) Lukasoksen vist frontalt. Det sjette fag, der vender ind mod sydvæggen, er tomt. Frisen, over spinkel tovvstav, prydes af akantusranke i fladsnit. Postamentfeltet er delt i to kvadrater, hvis rosetter har hhv. rulleværksagtige flige og gotiserende gennembrydning af bladene.

Rammeværket står i lakeret fyrretræ med blåt og forgyldning på vandrette lister. De lodrette

rammestykker har malet grønt akantusornament mellem røde cirkelkors. Reliefferne er stafferet i afdæmpede farver på rød bund, øvrige ornamenter står lakeret på blå og rød bund.

Stolen er opstillet sydvestligt i korets vestfag på et bjælkelag (med udskårne konsoller), båret af fire ottekantede søjler omkring en større rund midtsøjle med terningkapitæl; på kvadratisk plint med malteserkors i fladsnit. En ligeløbstrappe, hvis mægler daterer stolen med reliefskåret »1895«, gentager kurvens frise- og postamentudsmykning. Opstanderne har dels tovvstav, dels bemaling som kurvens rammestykker.

†*Prædikestole*. 1) En 'gammel' prædikestol blev 1589 endnu benyttet af sognepræsten, selvom en ny (ndf.) var anskaffet.²⁵ Der må have været tale om en tidlig-lutheransk prædikestol eller en middelalderlig ambo.

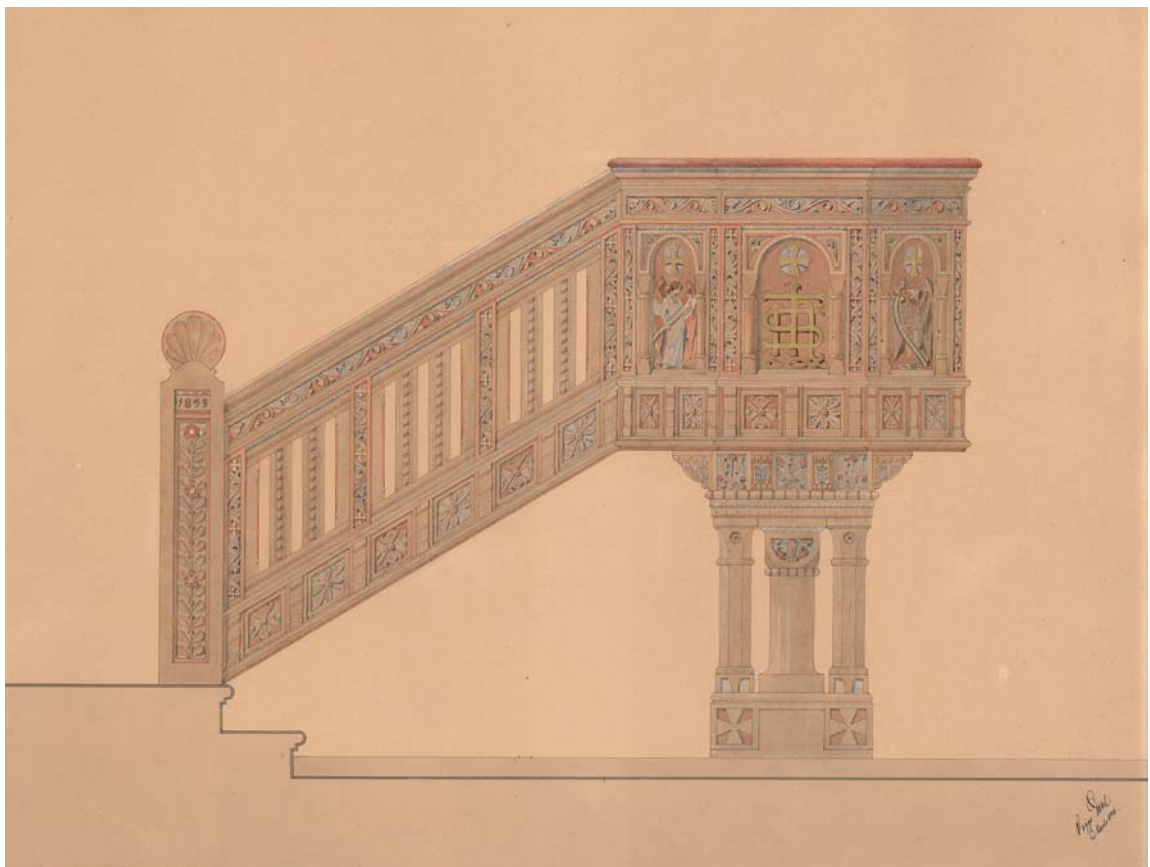

Fig. 47. Prædikestol (s. 4556), opstalt ved Viggo Dahl 1896. Danmarks Kunstbibliotek. – *Pulpit, elevation by Viggo Dahl, 1896.*

Fig. 48. Prædikestol, 1895, tegnet af Viggo Dahl (s. 4556). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Pulpit, 1895, designed by Viggo Dahl

2) En ny, 'skøn' prædikestol stod ifølge Jacob Madsen 'ovenpå ved søndre side', hvormed biskoppen antagelig sigtede til en placering oven på \ddagger korgitteret (s. 4555), sammenbygget med dette.⁹² Begge dele var formentlig opsat i 1580'erne.

3) Omtalt 1861 af biskop C. T. Engelstoft som 'ny' og 'slet'.⁹³ Sognepræsten beskrev den samme år som en 'glat' prædikestol med malet indskrift: »I skulle handle efter Ordet, og ikke allene høre det« (efter Matt. 7,24–27).²² Den havde ingen

lydhimmel.¹⁰ Ved en istandsættelse 1883 forestået af maler (Hans?) Jantzen, København, fik stolen nyt skriftsted i form af Luk. 11,28.⁷³

Stolestaderne (jf. fig. 37) fra 1895 har rundbuede gavle med halvrosen og kantende sparrer i fladsnit. Herunder to udsavede balustre mellem vandrette rammestykker prydet af hhv. rundstav og rosetter. Fyldingsryglæn og -paneler. Lakeret fyrretræ med få detaljer i rødt og blå.

†*Stolestader*. 1589 fandtes nye stole i kirken.²⁵ 1631 'duede de fleste ikke'.²⁷ Stoleværket blev repareret o. 1702.²⁷ 1884 fandtes 'moderne' stole.⁷⁰

To *herskabsstole* fra 1895 øverst i nordrækken har gavle svarende til de øvrige stolestader, men med blanke skjoldfelter, antagelig beregnet til malede våbener for ejerne af Hverringe.

To pulpitur lignende *†herskabsstole*, givetvis fra 1700-tallet, stod hhv. i korets øst- og vestfag. Den ene (nr. 1) var placeret i sydsiden af korets østfag med egen indgang gennem en *†dør* i sydturen (s. 4543). Stolen var borte inden 1861, da den anførtes at have tilhørt Hverringe.⁵⁰ Den anden (nr. 2) stod i nordsiden af korets vestfag med egen indgang gennem nordturens *dør* (s. 4543).²² Trappen op til siddepladserne var 1840 brøstfældig⁴² og trængte til at blive 'formuret'.⁵⁵ Stolen

Fig. 49. Pengebøsse af kobber, 1740 (s. 4558). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Poor box of copper, 1740.

Fig. 50. Orgel, 1973, bygget af Th. Frobenius & Sønner, med facade fra 1919 efter tegning af arkitekt Viggo Dahl (s. 4560). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Organ, 1973, built by Th. Frobenius & Sons, with casing from 1919 after drawing by the architect Viggo Dahl.*

omtalt 1861 som Broløkkes, men overgik med denne gård til Hverringe.⁹⁴ Den blev 1883 sænket ned i niveau med de almindelige stolestader og dens overdel kasseret, inden hele stolen blev fjernet senest 1895.⁴⁹

†*Præste- og degnestole* fandtes 1862 opstillet i forbindelse med alteret, formentlig hhv. på nord- og sydsiden.⁹⁵ Der findes ingen beskrivelse af *†præstestolen*, der kan tænkes at have været et sidestykke til tre præstestole fra 1580'erne i Hindsolms andre kirker (jf. også *†stolestader*).⁹⁶

†*Degnestolen* var angiveligt fra 1409 ifølge en præsteindberetning 1706, der omtaler et panel (»Pernillie«) i stolen med reliefskåret minuskelindskrift: »Anno Millesimo quadringetessimo nono ... Anna Maria Franciscus Katthrina« (År 1409 ... Anna, Maria, Frans, Cathrine).⁹⁷ Indskriften anførtes samtidig at være 'mutileret' ved en nylig istandsættelse af stolen, hvad der måske vidner om en tilpasning i forbindelse med præste- og degnestolens opsætning ved alteret. Såvel præste- som degnestol skulle fjernes ifølge en synsforretning 1888 og er senest kasseret 1895.¹⁰

En løs *armstol* til præsten er fra 1800-tallets slutning.

En *†klingpung* ('kirketavle') med pose af fløj og sølvklokke omtales som 'gammel' 1862.¹⁰

Pengebøsse (fig. 49), 1740, af kobber, 18 cm høj, svagt konisk med fladt låg, der fæstnes ved et hængsel og tre beslag til et tilsvarende antal hængelåse; ét møntindkast og fladbuget hank. Den har indgraveret skriveskrift: »Wibye Sogen 1740« og initialer »LPS«, formentlig for kirkeejer Lorentz Petersen (jf. alterstager). Fem huller yderst ved bunden vidner om tidligere fastgørelse til træinventar. Bøssen blev 1841 omtalt som bærbar (»portativ«) og for nem at 'handle for tyvehånd'.⁵⁵

De *udvendige dørfløje* i våbenhus og gravkapel (jf. fig. 22 og 25) er fra o. 1921 og tegnet af O.Valentiner,¹⁰ fløjen i korets norddør er helt ny.⁹⁸ De *indvendige dørfløje* (jf. fig. 23), mellem skib og vå-

Fig. 53. Kirkeskib, ophængt 1934, bygget af skibsbygger Finn Andersen, Romsø (s. 4562). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Church ship, hung up in 1934, built by the shipwright Finn Andersen, Romsø.

Facaden stammer fra det forrige \dagger orgel 1919 og er tegnet af arkitekt Viggo Dahl, bygget af snedker Johansen og stafferet af maler Gregersen, ligesom dets podium (ndf.).¹⁰ Ved nybygningen i 1973 blev facaden let ændret ved arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen. De oprindelige stumme facadepiber af sølvbronceret zink blev erstattet med nye klingende piber fra Principal 4'. Facaden har tre arkadeformede pibefelter med bladværk i sviklerne og kronende frise af krydsende rundbuestave. Det lidt større midterfelt har topstykke med reliefskåret Kristusmonogram i strålekrans. Facaden står i lakeret fyrretræ med en smule grønt foruden forgyldning.

Orglet er opstillet på et ca. 60 cm højt, tomret podium fra 1919 vestligst i tårnrummet (jf. fig. 20).¹⁰ Det har opgang i syd og nord. Over panelværk med kvadratiske fyldinger har brystningen småsøjler svarende til prædikestolens arkadefag. I rammestykkerne er malet lysegrønne blomstestængler på blågrøn bund, mens resten står i lakeret fyrretræ med enkelte suppleringer på listeværk.

\dagger Orgel (jf. fig. 52), 1919, bygget af Th. Frobenius & Co, med fire stemmer. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Salicional 8', Oktav 4'. M+M 4'. Facaden, tegnet af Viggo Dahl er genanvendt til det nuværende orgel. Menigheden indsamlede 6.745 kr. til anskaffelsen af orglet.¹⁰

Seks *salmenummertavler* (jf. fig. 11), 1895, til skydenumre i fem rækker. Rammen har trekantgavl med cirkelkors og to udsavede hængeknopper forneden. Lakeret fyrretræ. Fem malede \dagger *salmenummertavler* omtales 1862.¹⁰

Fire ens *præsterækketavler* (jf. fig. 23) fra 1895 har rammer af samme udformning som salmenummertavlerne, men større. Præsterens navne er anført med forgyldte versaler på sort bund. Ophængt i våbenhuset.

Lysekroner (fig. 51), 1700-tallet, med 2×8 s-svungne arme, der har blomstervaser over akantusled; desuden små pyntearme. Stammen består af kugleled, hængekuglen har profilknop, og topfiguren er en ubestemmelig fugl med fornyede vinger. Ophængt i kirkens tredje fag. Tidligst omtalt 1884.⁷⁰

Fig. 54. Klokke nr. 1, 1830, støbt af I. C. & H. Gamst, København (s. 4562). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell no. 1, 1830, cast by I. C. & H. Gamst, Copenhagen.*

Fjorten *lampetter* fra 1895 (jf. fig. 11), af brunlakeret jern(?), har cirkulært vægbeslag, knæbøjet skaft med ringled og lyseskål med nedhængende, gennembrudt dekoration.

Kirkeskib (fig. 53), en unavngivet tremastet fuldrigger, bygget af skibsbygger Finn Andersen, Romsø, ophængt 1934 som testamentarisk gave efter Sidsel Marie Christiansen født Andersen.¹⁰⁰ Modellen har fuld sejlføring. Skroget er sort med hvid ræling og rød bund. Ophængt i skibets andet fag.

Klokker. 1) (Fig. 54), 1830, støbt af I. C. & H. Gamst, København, diameter 109 cm. Om halsen løber støberindskrift med versaler: »Støbt af I. C. & H. Gamst Kiøbenhavn«. På legemet giverindskrift, ligeledes med versaler: »Omstøbningen bekostet af kammerherre Rudolph Iuul Anno 1830«. Ophængt i vuggebom sydligt i klokkestolen (s. 4544).¹⁰¹ 2) Støbt 1871 af M. P. Allerup, Odense, diameter 51

cm. Halsen har delvist utilgængelig støberindskrift med versaler: »Støbt af M. P. Allerup Odense ...«. Herunder en bort af akantuspalmetter. Ophængt i en slyngbom i det østlige glamhul øverst i klokkestokværket.

†*Klokker.* 1-2) En stor og en lille klokke var 1589 ophængt i et fritstående †klokkehus på kirkegården (s. 4523).²⁵ Den store blev omstøbt 1596, da den var revnet,²⁵ mens den mindre klokke afleveredes ved klokkeskatten 1601.¹⁰² 3) Støbt 1596 på bekostning af Mette Rønnow (1533-1601),²⁵ hvad der også fremgik af dens indskrift: »Anno 1596 Loed Erlig og Velbiurdig Frue Frue Mette Rønnow Sl. Jacob Wifferts til Broelyche fornye og Forbedre denne Klocke til Wiibye Kircke paa Hindsholm i Fyen«. ⁵⁹ Klokken blev 1774 ophængt i det nybyggede bindingsværkstårn over sakristiet (s. 4539).⁴³ Den revnede 1816 og blev kort efter borttaget af kirkeejeren, der 1825 erklærede, at den var under omstøbning (jf. klokke nr. 1).⁵⁵ 4) Anskaffet i 1740'erne af kirkeejeren Lorentz Pedersen til Broeløkke; uden indskrift.¹⁰³ Klokken blev 1774 ophængt i det nybyggede bindingsværkstårn over sakristiet (s. 4539).⁴³ Den blev 1826 fundet at være løs i akslerne, hvad der måske førte til dens ødelæggelse 1833.¹⁰⁴ 5) Støbt 1840 af urmager Lars Mortensen, Kerteminde, der fremviste den ved sin duelighedsprøve 16. maj 1840.¹⁰⁵ Klokken, der havde en diameter på ca. 50 cm, blev ophængt samme år.²⁰ Den var 1871 defekt og blev samme år erstattet af M. P. Allerups førnævnte klokke (nr. 2).¹⁰

†*Ligbårer.* Det anførtes 1840 som ønskeligt, at ligbårerne, der 'sjældent eller aldrig bruges' blev flyttet fra kirkerummet til våbenhusloftet.⁵⁵

En *mindetavle* (fig. 55) over tre faldne i Anden Slesvigske Krig er opsat i årene efter krigen af 'brødre og venner'. Tavlen, af træ, ca. 225×135 cm, har arkitektonisk indramning med brudt, fladbuget gavlbåret af slanke, fritstående snosøjler på postament med fremspring og hængkonsoller. I skriftfeltet er de faldnes personalia anført med forgyldte versaler på sort bund: Sekundløjtnant i 5. infanteriregiment Rasmus Larsen Møller, *22. nov. 1840, såret på Als 29. juni, †12. aug. 1864; menig i 16. infanteriregiment Hans Steffen Nielsen, *27. maj 1830, †12. apr. 1864 ved

Fig. 55. Mindetavle over faldne i Anden Slesvigske Krig (s. 4562): Rasmus Larsen Møller (1840–64), Hans Steffen Nielsen (1830–64) og Rasmus Hansen (1840–64). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Memorial tablet to the fallen in the Second Schleswig War, 1864: Rasmus Larsen Møller (1840-64), Hans Steffen Nielsen (1830-64) and Rasmus Hansen (1840-64).*

Dybbøl; menig i 6. infanteriregiment Rasmus Hansen, *9. nov. 1840, †8. juni 1864 på Augustenborg Lazaret. Desuden læses bl.a. skriftstedet Sl. 126,5: »Efter Taaresæden kommer Iubelhøst«. Rammen er mørkebrun med rødt, grønt og

forgyldning på profillister, mens søjler og postamentfremspring har marmorering, hhv. let rødlig og grå. Ophængt på nordvæggen i korets vestfag; den hang på vestforlængelsens vestvæg²² indtil 1919.¹⁰

GRAVMINDER

Gravsten. Af de ‘mange udslidte ligsten’, der fandtes i kirken 1861,²² er nu kun bevaret to.

1) (Fig. 56), o. 1570, over Jacob Viffert til Broløkke (†o. 1563) og hustruen Mette Rønnow, (1533-1601), der må have bestilt stenen, som er tilskrevet ‘Odense-kopisten’.

Den skriftløse figursten af sortgrå kalksten, 203×131 cm, viser parret stående under en dobbeltarkade, let vendt mod hinanden. Arkadens styltebuer og pilastre har 2×16 (hjelmløse) anevåbener, der identificerer de afdøde. Bueslagene hviler på profilkapitæler, i midten på en volutkonsol med jonisk kapitæl. Sviklerne rummer englehoveder og et Jesusmonogram. Det tværrektangulære skriffelt fornedet er glat og har aldrig været udfyldt.

Jacob Viffert er vist som harniskklædt krigere. Han har tætklippet hår og fuldskæg med fyldig moustache og langt tvedelt hageskæg, der næsten skjuler den smalle krave. Kindbenene er markerede, de dybe øjenhuler rummer detaljerede øjne med udborede pupiller. Venstre hånd griber om sværdskaftet, højre om en stridsøkse; på ryggen hænger en dolk.¹⁰⁶ Rustningspladerne er glatte. Ved siden af de bredsnudede stridsstøvler (uden sporer) står en fjerprydet hjelm.

Mette Rønnow er vist i enkedragt, med langt hovedlin, smal pibekrave og fodsid kjøle, hvorunder skosnuderne titter frem. Hendes trinde ansigt har markeret øjenparti som ægtefællen. Den venstre ringbesatte hånd er lagt over højre. Under kjølen med pufskuldre og pibemanchetter ses et fint plisseret forklæde.

Stenen er af Chr. Axel Jensen tilskrevet ‘Odense-kopisten’.¹⁰⁷ Den er tidligst omtalt 1589, da biskop Jacob Madsen fandt den liggende i koret med en forhøjelse på en alen (ca. 60 cm) over gulvniveauet (jf. korets gravkrypt ndf.).²⁵ 1706 fandtes den ligesom nu indmuret i nordvæggen i korets østfag.⁹¹

2) O. 1600-1625, antagelig over en Søfren Nielsøn. Rødlig kalksten, 195×144 cm, med central, højrektangulær rulleværkskartouche, der har udslidte reliefversaler og kronens af Dødens Genius (inden for halvcirkel): Puttoen lig-

ger sovende med venstre albue på et kranium og holder et timeglas mod låret. Forneden et udslidt bomærkeskjold. Stenens hjørner har medaljoner med allegoriske fremstillinger: Foroven Skabelse (tv.) og Forgængelighed (timeglas på kranium foran krydsede knogler), fornedet (tv.) Opstandelse (overkroppen af et menneske, vist frontalt med oprakte arme foran en kiste) og th. Ærens Krone (en krone båret af ‘skyhænder’) (efter Åb. 2,10).¹⁰⁸ Af den udslidte randskrifts reliefversaler kan på højre side læses: »hvo (s)om troer paa (m) ig hand skal l(ef)v(e)« (Joh. 11,25). Stenen må antages at være identisk med ‘en stærkt slidt sten med renæssancedekoration over Søfren Nielsøn’, der 1884 endnu lå i skibets gulv.⁷⁰ Den er knækket i tre fragmenter og ligger nu på kirkegården på nordsiden af skibet.

Eftermiddelalderlige begravelser. Foruden to gravkrypter i koret og skibets vestforlængelse findes der et gravkapel fra o. 1819, tilhørende slægten Juel, ved kirkens sydside.

Korets gravkrypt (jf s. 4537). Den tidligst kendte begravelse her er Jacob Viffert til Broløkke (†o. 1563), jf. gravsten nr. 1.²⁵ Dennes søn, Jacob Viffert (*29. maj 1563, †26. juli 1592)¹⁰⁹ nedsattes samme sted 5. sept. 1592,²⁵ mens hans enke Mette Rønnow til Hvidkilde (1533-1601) 4. maj 1601 blev overflyttet hertil fra Rynkeby Kirke, hvor biskop Jacob Madsen fire dage forinden havde forestået hendes begravelse.¹¹⁰ I 1700-tallet anvendtes krypten af kirkeejerne, dvs. ejerne af Broløkke. Ifølge en præsteindberetning 1755 stod der da kun én kiste, nemlig Lorentz Petersens (o. 1684-1749),¹¹¹ mens *Danske Atlas* (1774) kunne tilføje hustruen Anna Maria Buchwald (1687-1763).¹¹² Hvor mange andre kister begravelsen har rummet, er uvist. Kirkebogen nævner kun krypten to gange i forbindelse med begravelser, nemlig 1793 og 1796, da to spæde børn af Hverringes ejere Hans Rudolph Juel og Ma-

Fig. 56. Gravsten nr. 1 (s. 4564), o. 1570, over Jacob Viffert til Broløkke (†o. 1563) og hustruen Mette Rønnow (1533-1601), udført af ‘Odense-kopisten’. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tombstone no. 1 c. 1570, of Jacob Viffert of Broløkke (†c. 1563) and his wife, Mette Rønnow (1533-1601), made by the ‘Odense Copyist’.*

Fig. 57-60. Kisteplader (s. 4567-68). 57. Erich Hansen Rasch (1695-1762). 58. Anna Maria Buchwald (nr. 1) (1687-1763). 59. Sophia Hansdatter Lund (nr. 2)(1743-72). 60. Andræsine Maria Cathrina Hansdatter Lund (nr. 3)(1740-76). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Coffin plates. 57. Erich Hansen Rasch (1695-1762). 58. Anna Maria Buchwald (no. 1)(1687-1763). 59. Sophia Hansdatter Lund (no. 2)(1743-72). 60. Andræsine Maria Cathrina Hansdatter Lund (no. 3)(1740-76).

ren Berg nedsattes deri.¹¹³ I en indberetning til provstiet 1812 forlød det, at der stod 'en del lig', og at den sidste begravelse var foretaget 1796 (jf. ovf.).¹¹⁴ Gravkrypten blev 1884 beskrevet som 'tillukket',⁷⁰ men den er måske først senere tømt for \dagger kister. Herfra er bevaret tre løse *kisteplader*, der nu er ophængt i våbenhuset:

1) (Fig. 58), 1763. Anna Maria Buchwald, enke efter kancelliråd Lorentz Petersen til Broløkke, \star 1. nov. 1687 i Skamby, \dagger 8. maj 1763 på Broløkke. Kisteplade af tin, 34 \times 29 cm, med højvoalt, hvælvet skriftfelt og flad rocaillesmykket kant. Den graverede kursivskrift omfatter foruden personalia et vers: »Verdens gode, verdens møye/ har jeg prøvet begge toe/ det som sindet kan fornøye/ og forskaffe sjælen roe/ jeg ey forefinde kunde/ findes der og ingenlunde/ jeg gik da til mine fædre/ der vi eene faa det bedre«.

2) (Fig. 59), 1772. Sophia Hansdotter Lund, \star 16. aug. 1743 på Egeskov, g.m. Søren Jørgensen til Broløkke (jf. kirkegårdsmonument nr. 3), 22. april 1758, \dagger 13. juli 1772. Rocailleformet kisteplade af tin, 45 \times 31 cm, med flad rocaillesmykket kant. Det hvælvede skriftfelts graverede kursivskrift afsluttes af et vers: »At døe er Kiødets Vej og Viis/ men Sielen er i Paradiis/ Hos Gud blandt de Udvalte Tal/ hvor Legemet og komme skal/ hvil da, Madame Jørgensen/ til du staaer salig op igien«.

3) (Fig. 60), 1776. Andræsine Maria Cathrina Hansdatter Lund \star 5. jan. 1740 på Egeskovgård, g.m. Jens Erichsen, forpagter på Hverringe, 28. april 1755, med hvem hun fik 11 børn, \dagger 25. juni 1776. Rocailleformet kisteplade af tin, 47 \times 30 cm, med hvælvet skriftfelt og graveret kursivskrift, afsluttet af et vers: »Fra Werdens Tum(m)el hun (gik) ud/ Og iiled hjem at skue Gud«.

Fig. 61. Juels kapel (s. 4540), indre set mod nord, med syv kister (s. 4568): Bagesth. ses nr. 1, nr. 2 og nr. 3 og bagesth. tv. nr. 4, nr. 5, nr. 6 og nr. 7. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Juel Chapel, interior looking north, with seven coffins: farthest back (right) no. 1, no. 2 and no. 3; farthest back (left) no. 4, no. 5, no. 6 and no. 7.*

Gravkrypten i skibets vestforlængelse (jf. s. 4538) er dårligere belyst gennem skriftlige kilder end den ovennævnte. Den anvendtes senest i 1700-tallet af sognepræsterne,¹¹⁵ hvoraf den sidst begravede må have været Erich Hansen Rasch (1695-1762),¹¹⁶ hvis løse *kisteplade* er ophængt i våbenhuset: (fig. 57), 1762. Erich Hansen Rasch, *1695 i Odense, sognepræst i Viby i 35 år, g.m. Karen Mourville i 34 år, †17. maj 1762. Højoval kisteplade af tin, 27×22 cm, med graveret rocaille- og akantusudsmykning langs kanten. Den graverede kursivskrift afsluttes af vers: »Paa Dyd og Guds-frygt hand her var et Rart exempel/ Hand derfor flyttet blev til frydens/ Ævig Tempel«; herunder krydsende palmeblade.

Juels gravkapel (s. 4540) er formentlig etableret 1819 eller kort før, men næppe før 1804, da ejerne af Hverringe erhvervede patronatsretten fra Broløkke. Kapellet er senest benyttet 1930. En indvendig kalkmalet udsmykning er o. 1900 udført i lyse farver (jf. fig. 61). Foruden nyklassicistiske ornamentter ses en medaljon med en trøende engel (nordvæggen) og våbener for slægterne Juel og Wedell-Wedellsborg (hhv. vest- og østvæggen). I kapellet står syv *kister* fra 1800- og 1900-tallet:

1) (Jf. fig. 61), 1819. Sekundløjtnant Niels Juel, *7. apr. 1800, †19. febr. 1819. Sortmalet egetræskiste med højt karnis- og hulkelprofileret låg. Den højoval kisteplade af tin, 26×19 cm, har kant af forgyldt egeløv og graveret versalindskrift.

2) (Jf. fig. 61), 1857. Hans Rudolph Juel, *13. aug. 1773, †17. marts 1857. Sortmalet egetræskiste, låget omtrent som på nr. 1, men uden karnisled, kistepladen helt tilsvarende.

3) (Jf. fig. 61), 1866. Amalie Frederikke Marie Mathilde Juel, *31. maj 1864, †20. nov. 1866. Lille kiste af blankt egetræ med talrige profilled. Det flade låg kantes af bladtunger og har ophøjet latinsk kors, hvorpå en tværoval kisteplade af tin, 19,5×13,5 cm, med graveret fraktur.

4) (Jf. fig. 61), 1878. Niels Rudolph Juel, *7. apr. 1830, †13. sept. 1878. Kisten svarer i udformning til nr. 3 og har kisteplade af tin, 29×22,5 cm, udformet som en skriftrulle og med graveret skriveskrift. Desuden en mindekrans på pude af blåt fløj. Egeløvskransen, hvis sløjfe har graveret

skriveskrift, er skænket af sognets beboere og har mestermærke: »C (el. E.) Jensen«.

5) (Jf. fig. 61), 1905. Marie Amalie Frederikke Rudolfine Juel født Wedell-Wedellsborg, *29. marts 1834, †16. juni 1905. Kiste og kisteplade helt svarende til nr. 4. En egeløvskrans er ifølge indgraveret fraktur- og kursivindskrift på sløjfen, skænket af beboere i Fjellerup Sogn, en skjoldformet plade af tjenestefolk på Hverringe.

6) (Jf. fig. 61), 1923. Hans Rudolph Juel, *15. okt. 1859, †18. febr. 1923. Kistens udformning svarer til de ovennævnte (nr. 3-5), men personalia er anført på låget med reliefskærne versaler, over Juel-våben. En mindekrans af egeløv, der ligger på en blå fløjlsplade, er ifølge graveret skriveskrift på sløjfen skænket af beboere i sognet.

7) (Jf. fig. 61), 1930. Ellen Juel, *25. maj 1873, †27. febr. 1930. Kisten svarer til nr. 6 og har tilsvarende mindekrans, skænket af beboere i sognet og personale på Hverringe.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Jf. fig. 62), o. 1778, formentlig over Jørgen Michelsen (o. 1692-1777), far til Søren Jørgensen (jf. nr. 3). Liggsten af rødlig sandsten, 139×75 cm, med forvitret indhugget kursivskrift og rosetmedaljoner i hjørnerne. Stenens få læselige oplysninger, om alder (»85 aar«) og dødsår (»1777«) stemmer overens med kirkebogens oplysninger ved ovennævntes begravelse 2. jan. 1778.¹¹³ Nord for kirken.

2) (Jf. fig. 62), o. 1787, over Christian Frederich Fabricius, †... apr. 1787, 23 år og 6 mdr. gammel, svigersøn til Søren Jørgensen (jf. nr. 3) og dennes forpagter på Broløkke. Liggsten af grålig sandsten. 153×74,5 cm, med indhugget versalindskrift inden for en rammelinjé, der brydes af hjørnerosetter. Nord for kirken.

3) (Jf. fig. 62), o. 1791, over Søren Jørgensen til Broløkke (*20. sept. 1725, †31. jan. 1791).¹¹³ Liggsten af grålig sandsten, 156×88 cm, med forvitret, indhugget kursivskrift og rosetter i hjørnerne. Nord for kirken.

4) O. 1796, over Elisabeth Bekker født Brandt (*1758, †juli 1796), g. m. Søren Bekker, forpagter på Hverringe.¹¹⁷ Liggsten af rødlig sandsten, 150×65 cm, med indhuggede versaler, hulkelprofileret kant og diminutive hjørnerosetter. Genanvendt som trædesten til Juels kapel.

5) (Jf. fig. 62), o. 1800, over ubekendt, muligvis Hans Jørgensen på Broløkke (1766-93), begravet 16. juli 1793.¹¹³ Liggesten af grålig sandsten, 148×93,5 cm, med falsket kant og udslidt indskrift. Nord for kirken.

6) (Jf. fig. 62), o. 1818, over sognepræst Iens Biorn (Jens Pedersen Bjørn), ★(8). nov. 1737, †(3). jan. 1818,¹¹³ lagt af hans 'efterladte plejesønner'. Liggesten af grålig sandsten, 156×91,5 cm, med indhugget (centreret) versalskrift i hele stenens bredde. Gravskriften afsluttes med citat fra Ordsp. 10,7. Nord for kirken.

7) (Jf. fig. 62), o. 1824, over Johan Friedrich Utke til Broløkke (1761-1824).¹¹⁸ Liggesten af grå sandsten, 188×93,5 cm, hvori højoval marmorplade med delvist forvitret indhugget kursivskrift. Nord for kirken.

8) (Jf. fig. 62), o. 1825-50, over ubekendt. Liggesten af grålig sandsten, 212×105,5 cm, med højoval, nu skriftløs marmorplade. Monumentet er af samme type som nr. 7 og 9 og derfor tænkeligt over et medlem af samme familie. Nord for kirken.

9) (Jf. fig. 62), o. 1864, over Broløkkes ejer Johan (Ernst) Utke, ★(3. jan. 1804), †(12. aug.) 1864.¹¹³ Liggesten af grålig sandsten, 187×86,5 cm, med indsat hvid marmorplade med forvitret indhugget antikvaskrift. Nord for kirken.

10) O. 1959, over stifteren af Frivilligt Drenge Forbund, provst Ludvig Valentiner, ★10. maj 1881, †22. apr. 1959, og hustruen Elisabeth Valentiner f. Glahn, ★15. nov. 1889, †19. marts 1979. Natursten af rødlig granit, ca. 110×90 cm, med påsatte bronzebogstaver. Sydligt på kirkegården.

Fig. 62. Kirkegårdsmonumenter (s. 4568-69). Tv. ses forrest kirkegårdsmonument nr. 3, over Søren Jørgensen (1725-91); nr. 7, over Johan Friedrich Utke (1761-1824); nr. 5, over ubekendt; nr. 2, over Christian Frederich Fabricius (1763-87). I midten, forrest nr. 1, formentlig over Jørgen Michelsen (o. 1692-1777); nr. 9, over Johan Ernst Utke (1804-64). Th. nr. 6, over sognepræst Jens Pedersen Bjørn (1737-1818); og yderst nr. 8, over ubekendt. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Churchyard monuments. Front left no. 3, to Søren Jørgensen (1725-91); no. 7, to Johan Friedrich Utke (1761-1824); no. 5, to unknown deceased; no. 2, to Christian Frederich Fabricius (1763-87). Front middle, no. 1, probably to Jørgen Michelsen (c. 1692-1777); no. 9, to Johan Ernst Utke (1804-64). Right, no. 6, to pastor Jens Pedersen Bjørn (1737-1818); and outermost no. 8, to unknown deceased.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Odense Amt i almindelighed henvises til s. 52-54 og forkortelser vedr. Odense Amt s. 56-59.

Arkivalier. LAFyn. *Fyns bispearkiv*. Synsforretninger og andre indberetninger om kirker med uddrag af regnskaber 1631-1702 (*Bispeark.* Synsforretn. 1631-1702); Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark.* Synsforretn. 1718-35); Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-30 (*Bispeark.* Indberetn. 1812-30); Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark.* Synsforretn. 1872-98).

Odense Amtsprøvti. Korrespondance ang. Bjerger og Åsum Herreder 1812-14; 1840-45. (*Provstiark.* Korresp.)

Viby pastoratsarkiv. Embedsbog 1773-1924 (*Pastoratsark.* Embedsbog); Div. dokumenter 1690-1922 (*Pastoratsark.* Div. dok.).

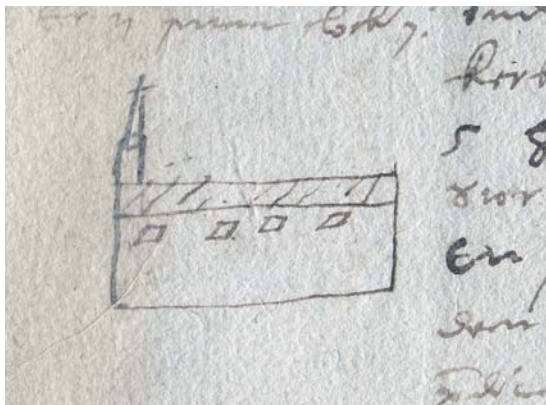
Menighedsrådsarkiv. Kirkeprotokol 1862-1922 (*Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922); Diverse dokumenter 1903-92 (*Menighedsrådsark.* Div. dok.).

Hverringe godsarkiv. Sager vedr. Viby Kirke 1671-1920 (*Hverringe godsark.* Sager vedr. Viby Kirke).

Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1925-88 (*Kirkens arkiv*. Kirkeprot. 1925-88); Kirkeprotokol 1989 ff. (*Kirkens arkiv*. Kirkeprot. 1989 ff.).

NM. *Indberetninger*. Sophus Müller 1884 (bygning, inventar og gravminder); Chr. Axel Jensen 1922 (gravsten); Mogens Larsen 1980 (kalkmaleri); Ebbe Lehn Petersen 1981 (kalkmaleri); Charles Gallefant 1983 (kalkmaleri); Karin Vestergaard Kristiansen 2004 (inventar); Kirsten Trampedach 2009 (murbehandling). *Notesbøger*: Søren Abildgaard II (1762), 2-3.

Tegninger og opmålinger. NM. Erik Schiødte 1884 (plan, prospekt, døbefont). Aug. Klein 1891 (projekt til nyt varmeanlæg). N. P. Jensen o. 1900 (plan). Lehn Petersens Tegnesteue 1967 (plan og tværsnit), 1970 (plan, tvær- og længdesnit, vestforlængelse).

Historisk indledning og omgivelser ved Lasse J. Bendtsen, tårnklokketårn dog ved Kirstin Eliassen, bygningsbeskrivelse ved Kirstin Eliassen, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Lasse J. Bendtsen, orgler dog ved Kristian Lumholdt. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Froyin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet november 2017.

¹ Hun er ikke identificeret nærmere. Gunnar Knudsen og Marius Kristensen, *Danmarks gamle Personnavne*, II, Kbh. 1941-48, sp. 903.

² *DiplDan* II, 5, nr. 108; Svend Aakjær (udg.), *Kong Valdemars Jordebog*, Kbh. 1980, I,1 30-33.

³ *Aakjær 1980* (note 2), I,1 30-33 efter Erik Kroman, *Kong Valdemars jordebog. Et Haandskrifts historie*, Kbh. 1936, 51-52.

⁴ Broløkke, der i 1800-tallet reduceredes til en avlsgård under Hverringe, var tidligere mere betydende og i hvert fald i senmiddelalderen den dominerende jordejer i landsbyen Viby. Ole Crumlin-Pedersen m.fl. (red.), *Atlas over Fyns kyst i jernalder, vikingetid og middelalder*, Odense 1996, 211.

⁵ *DaMag* I, 296; *DaMag* III, 3, 215.

⁶ Endvidere ses Mette Rønnow (1533-1601) på Broløkke på kirkeværgestenen i 1580'erne. Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 162-63.

⁷ *Kronens Skøder* II, 450-51 (14. juni 1678), 479-80 (30. april 1680).

⁸ Johan Lehn til Hvidkilde fik 1734 indførsel i Broløkke og fik dom herpå 1736. LAFyn. *Fynbo landsting*. Skøde- og panteprotokol, skøder af 4. apr. 1690, 11. juni 1690, 1. maj 1738 (tinglyst hhv. 23. apr. 1690, 18. juni 1690 og 23. juli 1738). De tre øvrige kirker Mesinde (s. 4577), Dalby (s. 4665) og Stubberup (s. 4729) forblev ved Scheelenborg, indtil de overgik til selveje.

⁹ LAFyn. *Fynbo Landsting*. Skøde- og panteprotokol 1803-05. Skøde af 18. juni 1804, tinglyst 27. juni s.å.

¹⁰ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922.

¹¹ *Repert* nr. 6445 (7. juni 1430).

¹² *ActaPont* V, nr. 3311 og 3312.

¹³ *DaMag* 4, II (1873), 50.

¹⁴ *DaMag* 4, II (1873), 50; Troels Dahlerup, *Det danske sysselprovsti i middelalderen*, Kbh. 1968, 205-37.

¹⁵ Om forholdene i 'Hindsboherred' skrev Jacob Madsen 1588: »Prousten i Berge Herred er oc Proust i thette Herred, regne thet iche for et helt Herred, men Hr. Canceler Niels Kaas thet at vere saa; haffer Herrits Ting, Foged oc Seil«. *Rasmussen og Riising 1995* (note 6), 158. Stednavnet Hindsholm (»Hægnæzholm«), tid-

Fig. 63. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I LAFyn. Foto Mogens Vedsø 2011. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's book of visitations.*

ligst omtalt i Kong Valdemars Jordebog 1231, erindrer dels om, at halvøen førhen var en ø, adskilt fra Fyn ved Tårup Strand, og betegner dels skoven, der hegnede dens kyst. Jordebogens kongelevsliste opfører hele denne skov som krongods, med udtrykkelig undtagelse af Mesinge og Salris, mens hovedstykket nævner Hindsholm som betegnelse for såvel kongens private ejendom (patrimonium) som et administrativt område svarende til et herred. I overensstemmelse hermed omtales 1406 'Hintzholms Herred', der forblev et retsområde indtil nyere tid. *Aakjær 1980* (note 2), I,2, 104, 117 (fol. 19v, 20r og 30v); *Repert* nr. 4866 s-t. *DaStedn* 14, 120; *Crumlin-Pedersen m.fl. 1996* (note 4), 62-70.

¹⁶ Paul Nedergaard, *Dansk Præste- og Sognehistorie*, III, Kbh. 1956, 153.

¹⁷ Peter R. Olsen, »Folkeminder fra Kertemindeegnen«, *Fynsk Hjemstavn* 1930, 61.

¹⁸ August F. Schmidt, »Sagn og Tro knyttet til Sten i Odense og Assens Amter«, *ÅrbHistOdense og Assens* 1926-30, 173.

¹⁹ NM. Korrespondancearkiv. Et beslægtet spænde er tabt i Odense efter 1117, T. S. Bartholin, »Absolut dendrokronologisk datering af de tre brønde fra det ældste Odense«, *FyMi* 1976, 33-34.

²⁰ LAFyn. *Hverringe godsark*. Sager vedr. Viby Kirke; *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. 1862-1922.

²¹ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. 1631-1702; *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. 1862-1922.

²² LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog.

²³ *Kirkens arkiv*. Kirkeprot. 1925-88.

²⁴ Huset havde 1835 som nu tegttag. LAFyn. *Hverringe godsark*. Sager vedr. Viby Kirke.

²⁵ Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 162-63.

²⁶ KglBibl. *Kallske saml.* 377, 4°. Om præstegårdens brand 31. marts 1634 (jf. Anne Riising og Mogens Seidelin (udg.), *Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41*, 107) anfører langt senere kilder, at kirkens vestende i den forbindelse skulle være ødelagt og klokkerne derfor ophængt i et klokkehus på kirkegården. Dette må dog være fejlagtigt. LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog.

²⁷ LAFyn. *Bispeark*. Synsforretn. 1631-1702.

²⁸ LAFyn. *Pastoratsark*. Div. dok.

²⁹ *Kirkebladet* 1986, nr. 3.

³⁰ På Erik Schiødtes plan fra 1884 (fig. 27) er begge disse vinduer tilmuret i såvel ydre som indre murflugt.

³¹ Forlægget ses endnu som revnedannelser i væggen længst mod vest i nordvæggen (jf. fig. 11).

³² Et beslægtet arrangement findes i Ormslev Kirke (*DK Århus* 2157).

³³ Døren forløber skråt gennem korgavlen, hvilket muliggør passage forbi nordenden af alterbordet i koret.

³⁴ Sakristiets øvre afslutning kan ikke rekonstrueres med sikkerhed på det forhåndenværende grundlag, men den ovenfor foreslåede tagløsning forekommer

Fig. 64. †Vindue i vestforlængelsens nordside (s. 4529). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – †Window in the north facade of the western extension.

sandsynlig. Tilstedeværelsen af det meget usædvanlige trappeløb i korgavlen kunne skyldes, at sakristiet havde været planlagt – evt. tillige udført – i to stokværk. Herimod taler dog understokværkets hvælvkonstruktion, der tilsyneladende var tænkt som underbygning for en slankere, centralt placeret bygningsdel (jf. †messekløkkespir).

³⁵ Årstallet har været tolket som både 1718 og 1778 samt 1518. En præsteindberetning 1706 nævner imidlertid årstallet '1118', der derfor nok hverken skal forstås som 1718 eller 1778. Hvis der henvises til et årstal '1118' – kan det vel være sat af aktører med antikvarisk interesse, om end årstallet nok er fabrikeret. Vejrhanen formodes imidlertid at bære årstallet 1774 (s. 4545), som også ifølge den samtidige præst var årstallet for flytning af kirkens klokker til det nyopførte tårn. Kgl-Bibl GKS 2351,4; LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog; *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. 1862-1922.

³⁶ Optegnelser ved Jens Bjørn (sognepræst 1773-1818). LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog.

³⁷ Det er ikke angivet på Erik Schiødtes plan 1884, hvorfor det da formodentlig ikke har været synligt.

³⁸ Det fladbuede stik har et 'knæk' i toppen, hvorved forløbet bliver koncentrisk med nednævnte skjoldbue (jf. fig. 52c). Et beslægtet fænomen ses i højkoret i Kerteminde Kirke (s. 1928) ved en række 'triforie-åbninger', én i hvert fags højkirke mur umiddelbart under hvælvene. De nærmest spidsbuede åbninger har tydeligt markerede 'knæk' i vederlagene. Herved bliver bueforløbene koncentriske med hvælvvederlagene.

³⁹ Helstensbrede, retkantede ribber er sjældent forekommende, men ses også ved vestforlængelsen af Mesinge Kirke (s. 4587). Se tillige Kerteminde Kirke (s. 1921 med note 50) og Odense Skt. Hans Kirke (s. 1308).

⁴⁰ Hhv. vestforlængelsen s. 4587 og tårnet s. 1921, sml. note 39.

⁴¹ Disse er omdannede i 1800-årene (jf. s. 4539).

⁴² LAFyn. *Provstiark.* Korresp.

⁴³ Optegnelser ved Jens Bjørn (sognepræst 1773-1818). LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog; *Engelstoft* 106.

⁴⁴ Kvisten er ældre end 1878, da den dette år skulle repareres. LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922.

⁴⁵ NM. Korrespondancearkiv.

⁴⁶ LAFyn. *Bispeark.* Indberetn. 1812-30.

⁴⁷ NM. Korrespondancearkiv; LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog; *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922; *Bispeark.* Synsforretn. 1872-98.

⁴⁸ Første begravelse formentlig 1819 (jf. s. 4568). LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog.

⁴⁹ LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog; *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922.

⁵⁰ LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog; *Engelstoft* 106.

⁵¹ Der var planer om at indsætte et eller to vinduer i nordsiden i 1839, men dette var endnu ikke sket 1862, da der dette år omtales fire vinduer. LAFyn. *Hverringes godsark.* Sager vedr. Viby Kirke; *Provstiark.* Korresp.; *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922.

⁵² LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922; *Bispeark.* Synsforretn. 1872-98.

⁵³ Vinduer ses ikke på E. Schiødtes plan 1884 (fig. 27), men en oplysning 1863 om indsættelse af nye ruder i våbenhuset viser, at dette da havde mindst et vindue. LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922.

⁵⁴ LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog; *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922; *Bispeark.* Synsforretn. 1872-98.

⁵⁵ LAFyn. *Hverringes godsark.* Sager vedr. Viby Kirke.

⁵⁶ Formentlig i forbindelse med endelig slojfnings af den derværende gravkrypt. LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog.

⁵⁷ »Kirken vdj et, tagt med dobbelt Steen«. *Rasmussen og Riising* 1995 (note 6), 162.

⁵⁸ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretn. 1718-35.

⁵⁹ KglBibl. *Kallske saml.* 377, 4°.

⁶⁰ NM. Korrespondancearkiv; LAFyn. *Menighedsrådsark.* Div. dok.

⁶¹ NM. Korrespondancearkiv. Oplysning ved K. Lehn Petersen 1953.

⁶² LAFyn. *Menighedsrådsark.* Div. dok.

⁶³ NM. *Søren Abildgaards notesbog II (1762)*, 2-3.

⁶⁴ Rosetterne blev af Mogens Larsen 1980 (indb. i NM) opfattet som et arbejde af samme maler som i Mesinge (s. 4612) og af Henrik M. Jansen sat i forbindelse med 'Træskomaleren'. Henrik M. Jansen, *Træskomaleren – Et fynsk kalkmaleriværksted i 1400-tallet*, Svendborg 1991, 27.

⁶⁵ *Kirkebladet* 1983, nr. 4.

⁶⁶ Ifølge Niels M. Saxtorph daterer malerierne sig 'helt klart til 1620'erne-30'erne'. Niels M. Saxtorph, »Et brud på traditionen«, *DaKalkmalerier* 7, 164-65.

⁶⁷ F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts c. 1450-1700*, XV, Amsterdam 1964, nr. 2; F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts c. 1450-1700*, XVI, Amsterdam 1974, nr. 2. Niels M. Saxtorph (jf. note 66) foreslog kakkelrelieffer som mulige forlæg.

⁶⁸ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922. H. F. Svendsens andre kendte kirkelige arbejder tæller stafferinger og kalkmalerier i Horsens Klosterkirke, Ledøje og Svendborg Skt. Nikolaj. *DK Århus* 5783; *DK Kbh.Amt* 578; *Tiap* (3. udg.), 2, 298; *DK Svendborg* 166. Han var født 1849 i Odense (Skt. Knuds Sogn).

⁶⁹ Rikke Tønnes, »Viggo Dahl«, Weilbach, *KunstLeks* (4. udg.), II, Kbh. 1994, 93-94.

⁷⁰ NM. Indb. ved Sophus Müller 1884.

⁷¹ LAFyn. *Hverringes godsark.* Sager vedr. Viby Kirke; *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922; *Pastoratsark.* Embedsbog.

⁷² C. T. Engelstoft nævnte 1861 (*Engelstoft* 106) Rubens som forlæg. Altermaleriet kan være udført efter en tegning fra C. A. Lorentzens ophold o. 1780 i Antwerpen, hvor han vides at have tegnet en kopi efter et andet Rubens-maleri, »Kristus og synderinden«, som Lorentzen senere brugte som forlæg for et oliemaleri (i Statens Museum for Kunst), mere tro mod sit forbillede end altermaleriet i Viby. H. D. Schepelern, C. A. Lorentzen, *Udstilling i 225-året for malerens fødsel, Thorvaldsens Museum 26. februar-28. marts*, Kbh. 1971, 9. Lorentzen havde 1824, dvs. året for færdiggørelsen af maleriet i Viby, leveret et udkast (med ukendt motiv) til et ikke-leveret altermaleri til Fredericia Skt. Michaelis (*DK Vejle* 388). Altermaleriet i Viby er ikke medtaget på den produktive malers – nødvendigvis selektive – værkfortegnelse: Kirsten Nannestad, »Christian August Lorentzen«, Weilbach, *KunstLeks* (4. udg.), V, Kbh. 1995, 154-56. Dette gælder også Lorentzens andet kendte altermaleri (1796), en allegori over Religionen, til Vinderød Kirke (*DK Frborg* 1594).

⁷³ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretn. 1872-98; *Pastoratsark.* Embedsbog.

⁷⁴ *Rasmussen og Riising* 1995 (note 6), 162-63. Tavlen regnes af Eva Louise Lillie til den 'kombinerede type'

med indskrifter omkring en billedlig fremstilling af den korsfæstede – ligesom Ellinge og Flødstrup (Svendborg Amt). Louise Lillie, »Biskop Jakob Madsen og billederne«, *FyÅrb* 1989, 22.

⁷⁵ LAFyn. *Pastoratsark*. Embedsbog. Dens højde før 1890 må da have været omkring 15 cm. Jf. målene i *Fynsk Kirkesølv* 79.

⁷⁶ F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts c.1450-1700*, XV, Amsterdam 1964, nr. 134.

⁷⁷ M. N. C. Kall Rasmussen bemærkede til den testamentariske gave, at bispem 'uden tvivl' var døbt i kirken. *DaMag* III, 3, 222.

⁷⁸ *DaMag* III, 3, 215.

⁷⁹ Jf. *Bøje* I, 110-11.

⁸⁰ *Fynsk Kirkesølv* 30.

⁸¹ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. 1862-1922; Div. dok.

⁸² *Rasmussen og Riising* 1995 (note 6), 150.

⁸³ NM. Indb. til oldsagskommissionen 9. okt. 1809.

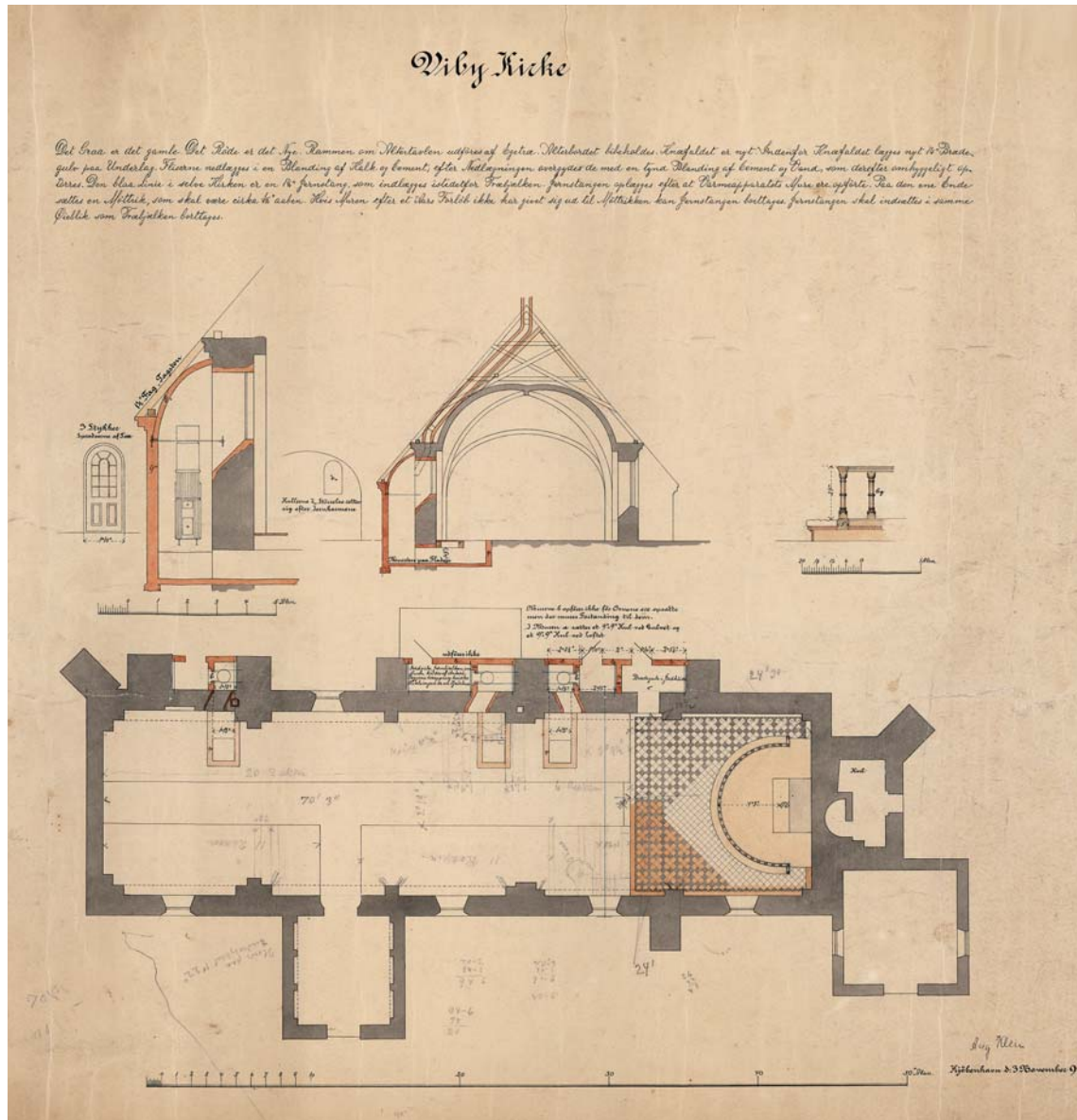

Fig. 65. Projekt til nyt varmeanlæg (s. 4545) ved arkitekt Aug. Klein 1891. 1:300. I NM. – Project for new heating system by the architect Aug. Klein.

Fig. 66. Kirken set fra sydvest. Gouache af J. Hanck 1832, i privateje. Foto i NM. – *The church seen from the south west.*

⁸⁴ NM. Forslag ved August Klein 3. nov. 1891.

⁸⁵ Mackeprang, *Døbefonte* 110.

⁸⁶ Svend Larsen, *Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede*, Odense 1965, II, 199-206.

⁸⁷ Foreslået læst som »mlvcave«, jf. s. 3754 og 3782 note 107. Se dog også s. 3995 for læsningen »mlvch(?)ve«.

⁸⁸ Achen, *Adelsvåbener* 151.

⁸⁹ De to var hhv. datter- og oldesøn af Jørgen Urne til Broløkke (†1480).

⁹⁰ Mads Jensen Rosenberg var søn af borgmester Jens Madsen Rosenberg (o. 1616-1682), Maren Knudsdatter datter af borgmester Knud Knudsen (Seebblad). *Larsen 1965* (note 86), II, 199-206. Se Svend Larsens undersøgelse af skifter sammesteds s. 364.

⁹¹ LAFyn. *Topografica. Fyn i alm. 6.* Udskrift af præsteindberetninger 1706-07 om kirkerne og deres antikviteter.

⁹² *Rasmussen og Riising 1995* (note 6), 162-63. I så fald har placeringen ikke været usædvanlig, idet halvdelen af de 21 korgitre, som Jacob Madsen omtaler i fynske kirker, var kombineret med en lektorieprædikestol. Martin Wangsgaard Jürgensen, *Changing Interiors: Danish Village Churches c. 1450 to 1600*, Publikationer fra Det Teologiske Fakultet nr. 27, Kbh. 2011, 121. I Viby har der at dømme efter Jacob Madsens omtale af stolens placering i søndre side dog ikke været tale om et lektorium tværs over korbuen, men snarere om en kurv integreret i gitteret.

⁹³ *Engelstoft* 106.

⁹⁴ Jf. note 4.

⁹⁵ Under mur- og nagelfaste genstande anføres i et inventarium 1862: 'I forbindelse med alteret anbragt

en stol for præsten og en ditto for degnen'. LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1922.

⁹⁶ S. 4635, 4697 og 4771.

⁹⁷ LAFyn. *Topografica. Fyn i alm. 6.* Udskrift af præsteindberetninger 1706-07 om kirkerne og deres antikviteter. Danske Atlas anfører fejlagtigt årstallet som '1709', *DaAtlas VI* (1774), 574. Søren Abildgaard læste 1762 kun årstallet. NM. *Søren Abildgaards notesbog II* (1762), 2-3.

⁹⁸ *Kirkens arkiv.* Kirkeprot. 1989 ff.; NM korrespondanceark.

⁹⁹ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁰⁰ Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe*, Svendborg 1989, 59.

¹⁰¹ Ifølge synsforretninger er den først ophængt 1832. LAFyn. *Hverringes godsark.* Sager vedr. Viby Kirke.

¹⁰² Dens vægt blev opgivet til ca. 350 kg. Victor Hermansen, *Klokkeskatterne af 1526 og 1601* (manuskript i NM), 38.

¹⁰³ LAFyn. *Pastoratsark.* Embedsbog; KglBibl. *Kallske samling 377, 4°.*

¹⁰⁴ Det forlød 1835, at den var sendt til omstøbning i Kerteminde. LAFyn. *Hverringes godsark.* Sager vedr. Viby Kirke.

¹⁰⁵ Kerteminde Lokalarkiv. *A 3250: Lars Mortensen.*

¹⁰⁶ Stridshandskerne viser negle, på nær højre hånds tommelfinger.

¹⁰⁷ Jensen, *Gravsten II*, 89-91 (nr. 706).

¹⁰⁸ Medaljonernes allegoriske indhold og placering svarer helt til Jacob Hansen og Anne Jepsdatters sten i Bogense fra o. 1598 (s. 2191 fig. 101) og har samme forlæg for de to nedres vedkommende. Se endvidere gravstenen fra 1632 over Iwer Andersen og Anne Nielsdatter i Birkende (s. 4404 fig. 51).

¹⁰⁹ *DaAd.Årb* 1901, 456.

¹¹⁰ *Rasmussen og Riising 1995* (note 6), 152.

¹¹¹ KglBibl. *Kallske samling 377, 4°*; endvidere *Hofin-FundV* (1760), 278.

¹¹² *DaAtlas VI* (1774), 574.

¹¹³ LAFyn. *Pastoratsark.* Ministerialbog 1684 ff.

¹¹⁴ LAFyn. *Provstiark.* Korresp.; *Pastoratsark.* Ministerialbog 1684 ff.

¹¹⁵ Ministerialbogen omtaler ikke krypten i forbindelse med begravelser. LAFyn. *Pastoratsark.* Ministerialbog 1684 ff.

¹¹⁶ Det forlød 1812, at ingen begravelser var foretaget i skibets krypt i 50 år. LAFyn. *Provstiark.* Korresp.

¹¹⁷ LAFyn. *Pastoratsark.* Ministerialbog 1684 ff.; *Svendborg Skt. Nikolaj pastoratsarkiv.* Ministerialbog 1677 ff.

¹¹⁸ Carl Langholz, *Anetavler for berømte danskere*, Lyngby 1989, 445.

VIBY CHURCH

The church was built on a small hill and is situated in what is now the north of the village, which together with the other village of the parish, Måle, is one of the best preserved village environments with half-timbering in the country.

The church is mentioned earliest around 1300-35 in a will from a presumably local woman. From the 1500s we also know of bequests with relation to Broløkke, one of the two manors of the parish whose owners had a crypt established beneath the chancel in the 1560s. In 1678 the advowson was acquired by the owner of the manor of Eskebjerg (now Scheelenborg) in Stubberup Parish, from which it followed Broløkke in 1736, and from 1804 the other manor of the parish, Hverringe. The church passed into freehold in 1920.

In the Late Middle Ages St. Nicholas is named as the *patron saint* of the church. Viby has been an *annexe* to Mesinge (p. 4577) since 1925.

Building. The Early Gothic church consisted of a nave and a narrower †chancel and was built in medieval brick in monk bond on a double footing of brick billets over a plain course and chamfering (cf. fig. 19). The nave once had doors in the south and north approximately in the middle of the western bay. The south door is still in use, but was later changed, while the north door has been replaced by a window. The east bay of the nave probably had two tall, slender, pointed-arched †windows on each long side (figs. 7-8, cf. fig. 6). In the Late Middle Ages the original chancel of the church was replaced by a nave-chancel built in medieval brick in monk bond over a fieldstone foundation. The interior of the chancel has two bays of cross-vaults built in at the same time. Vault pillars and wall ribs were installed in the 1800s. The crenellated east gable has a frieze of quadratic recesses separated by vertically placed stretchers. A small extension, which was added in the Middle Ages to the east gable

of the nave-chancel, once served as a sacristy. In the middle of the east wall there are remains of a whole-brick-deep segmentally arched niche, in the bottom of which there was probably a small †window. The opening was later changed to a door. The building was probably covered by a pent roof sloping down to the east and with half-gables to the north and south. There was no access to the space from the outside, but access from the chancel was by a (†)door established at the same time, which was broken through the gable wall farthest to the north in the interior (figs. 15-16). A staircase from the same time is carved into the chancel gable. Above it ends in a wide, round-arched niche carved into the gable wall (figs. 17-18). The interior is covered by unusually arranged vaults (fig. 13, cf. figs. 16-17). A spire at the eastern end of the church mentioned by Bishop Jacob Madsen could hardly have been anything but a traditionally designed mass bell spire. This probably took the form of a polygonal masonry substructure above which a shingled spire was built. The masonry part did not rise directly from the ground, but was placed above the sacristy. A western extension of the nave was built mainly of medieval brick in monk bond. In the west gable there is a relatively large segmentally arched †window. A similar (†)window in the north side appears as a half-brick-deep niche in the north wall. The interior of the extension is also in brick and opens up towards the nave with a round arch stretching almost the whole width of the interior. The interior has the same cross-vaulting. The dating and function of the interior are uncertain, but its design may suggest that it was intended as the lower part of a tower. The pediment of the western extension (fig. 20) has a pointed-arched, bevelled high recess in the middle, flanked on each side by a slender, pointed-arched high recess and then a high circular recess.

A porch was built outside the original south door of the porch. The long walls are terminated

above by a serrated frieze beneath a double bevelled cornice. The serrated frieze runs around on to the porch gable, where it is interrupted by the later-rebuilt door. The serrated pediment (fig. 22), which at the top has a pinnacle, is decorated in the middle with a slightly pointed, bevelled high recess. It is subdivided by two slender, pointed-arched lancets separated by a half-brick rod, above which is an irregular circular recess. The middle recess is flanked by two whole-brick high recesses which have a stepped termination. In the Late Middle Ages the nave had two bays of cross-vaults built in, with half-brick-wide, straight-edged ribs resting on straight-edged pillars. In the 1560s a burial crypt was established beneath the chancel, which is covered by a north-south oriented basket-handle-arched barrel vault. The crypt ceased to be used at the end of the 1700s. A further burial crypt, closed down in the middle of the 1700s, was placed beneath the western extension of the church. A tower, built c. 1774 above the sacristy instead of the demolished bell spire, was meant to contain the bells of the church, which had until then been hung in a free-standing †belfry in the churchyard. The middle floor of the tower is of brick, while the belfry floor is in half-timbering. In the east gable there is an attic-like outbuilding in which one of the bells is hung. On the roof ridge a small leaded spire has been placed. In the middle of the 1800s a sepulchral chapel was built for the Juel family of Hverringe at the southeastern corner of the nave-chancel (fig. 25). There is only access from the outside by a straight-edged door in the south side. The †belfry of the churchyard is mentioned earliest in 1589. Its lower half was brick-built while the upper part was half-timbered and the roof was tiled.

Wall paintings. From the time around 1500 come a consecration cross and a rosette (fig. 32). In the vault of the west bay New and Old Testament scenes were painted around 1625 (figs. 33-35), probably modelled on engravings from c. 1600 by Crispijn van de Passe. In the major restoration of 1895 all bays were given a wall-painted decoration in a neo-Romanesque style (cf. fig. 36-37).

Furnishings. The church interior is dominated by a refurbishing of 1895 by Viggo Dahl, whose wooden furnishings in Danish art-nouveau style are dark-painted with few coloured details. From the same year come the Communion table, the frame of the altarpiece (fig. 38), the pulpit (figs. 47-48) and the pews (cf. fig. 37). The oldest item of furnishing in the church is the Romanesque font (fig. 45). The baptismal dish (fig. 46) with an Annunciation scene was made in the 1500s, but only donated to the church in 1678 by the pastor Mads Jensen Rosenberg and his wife Anna Olufsdatter Dyrhoff. The altar plate (fig. 39-40), which bears the mark of the Odense goldsmith Klaus Christensen, was according to the inscription donated in 1641 by Knud Ulfeld of Urup (1600-46) and his wife Anne Lykke of Hverringe (1595-1641). The Communion set for the sick from 1647 (fig. 42), with initials, presumably of the pastor Jon Lauritsen, may be the work of the same goldsmith. The altar candlesticks from the 1600s (fig. 44) were donated in 1736 by the church owner Lorentz Petersen. In the same year his wife Anna Maria Buchwald donated a wafer box (fig. 41) made thirty years earlier by the Copenhagen silversmith Wulf B. Jagenreuter. A copper poor box (fig. 49) from 1740 bears the initials of the church owner. From around the same time comes a chandelier (fig. 51). The altar painting (fig. 38), showing the Deposition from the Cross, was done in 1825 by C. A. Lorentzen, freely after Peter Paul Rubens. Two bells from 1830 (no. 1, fig. 54) and 1871 (no. 2) were cast respectively by I. C. & H. Gamst, Copenhagen and M. P. Allerup, Odense. There is a memorial tablet to the fallen in the second Schleswig war of 1864 (fig. 55). The organ casing from 1919 (fig. 50), designed by Viggo Dahl, was re-used for the present organ, built in 1973 by Frobenius. From the first half of the 1900s come a large seven-branched candelabra of silver as well as altar and baptismal jugs, a chasuble and a church ship.

Sepulchral monument. A figured tombstone (fig. 56) from c. 1570 for Jacob Viffert of Broløkke (†c. 1563) and his wife Mette Rønnow (1533-1601) has been attributed to the 'Odense Copyist'.